Kur'ân'dan Esintiler

Cüneyt EREN

1962 yılında Eskişehir'de doğdu. Aslen Manisa Salihli'lidir. İlkokulu Ankara İltekin İlkokulunda, ortaokulu İzmir Alsancak Ortaokulunda ve liseyi de İzmir Atatürk Lisesinde okudu. (1979). Ürdün Üniversitesi Arap Dili Bölümünde Arapça eğitimi aldı. (1981) Lisans (B.A) (1985) ve Mastır (M.A) (1987) eğitimini Ürdün Üniversitesinde tamamladı.

Başbakanlık Devlet Memurları Yabancı Diller Eğitim Merkezinde Arapça Öğretim Görevlisi ve Müdür yardımcısı olarak çalıştı. (1989-95) Ankara Üniversitesinde doktorasını tamamladı.

(1994) Uluslararası Malezya İslâm Üniversitesi IRKH Fakültesinde öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak çalıştı. (1999) Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları bölümünde Yrd. Doç. olarak çalıştı. (2000-03) 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalına tayin oldu. (2003) Halen aynı bölümde Yrd. Doç. olarak vazife yapmaktadır.

Evli ve dört çocuk babasıdır.

Kur'ân'dan Esintiler

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt EREN

KUR'ÂN'DAN ESİNTİLER

Editör
İsmail KAYAR

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-605-5557-25-6

Yayın Numarası
111

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mart 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Akademi Yayınları
Bulgurlu Mahallesi, Bağcılar Cad. No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.akademiyayinlari.com

İçindekiler

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين الذي أنزل على عبده الكتاب ليكون للعالمين نذيرا. والصلاة والسلام على سيدنا محمد بن عبد الله الذي أرسله الله تعالى رحمة للناس وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين. اَللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ.

ÖNSÖZ

Sonsuz rahmeti ile bizleri kuşatmış Allahu Teâla'ya varlık alemindeki mahlukat adedince hamd olsun. Kur'ân'ın mübelliğ, mübeyyin ve ilk müfessiri Resul-i Ekrem aleyhissalâtü vesselâma ve onun bütün âline ve ashâbına vahyin başlangıcından kıyamete kadar okunan/okuncak olan Kur'ân ayetlerinin sayısınca salât ü selâm olsun.

Tefsiri, Cenâb-ı Hak'ın muradını anlamaya yönelik gayretler yumağı şeklinde tarif edebiliriz. Bu gayretler ilk vahyin nüzulundan itibaren Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'le birlikte başlamış, her asrın ihtiyacına muvafık şekil, renk ve üslup alarak günümüze kadar devam etmiştir.

Elinizdeki bu çalışma Kur'ân-ı Kerîm okumaları sırasında gözümüze çarpan ve mütalaasında fayda mülahaza ettiğimiz bazı ders ve hikmetlerin bir çeşit derlemesidir.

Dolayısıyla burada zikredilen hususların mevcud tefsir kaynaklarının naklettiği klasik mükerrer yorumlarından farklı olduğu kanaatindeyim.

Çalışmamız okuyucular tarafından daha kolay anlaşılması için imkanlar ölçüsünde her türlü çaba harcanmıştır diyebilirim. Bu bağlamda olmak üzere akademik ilmî kıstaslardan azami ölçüde tasarrufta bulunduğumuzu söyleyebiliriz. Bu vesileyle okuyucuların mütalaalarında fayda mülahaza ettiğimiz yorum ve değerli nükteleri ana metinden ayrı olarak dipnotta göstermeye çalıştık.

Bu vesileyle bu mütevazi çalışmanın başta öğrencilerimiz olmak üzere Kur'ân'ın sonsuz deryasından bir katre de olsa istifade etmek isteyenler için yararlı olmasını dilerim.

Çalışmamızda ayetlerin tefsiri çerçevesinde kullanmış olduğumuz ifadeler meramımızı tam olarak anlatamamışsa kusur Kur'ân-ı Kerîm'in mu'ciz olan ifadelerinde değil bizim kifayetsizliğimizden, seçilmiş olan sözcüklerin duygularımıza tercüman olamayışındandır.

Anlama, yaşama ve Kur'ân'ın şefeatine nâil olma dilek ve dualarıyla.

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt EREN
İzmir- 2010

BİRİNCİ AYET

﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾

'Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla' *(Fâtiha, 1/1)*

Her Hayrın Sihirli Anahtarı

'Bismillâhirrahmânirrahîm' lafzı diğer bir tabirle 'Besmele' yapı olarak 'فَعْلَلَ -Fa'lele' vezninde olup, başlarken bir ilgi edatı ile bir izafet tamlaması, iki sıfat tamlamasından meydana gelmiş müstakil ve faydalı cümle kategorisinde cümledir. Diğer bir tabirle açılımı (bi-ism-allah-Rahmân-Rahîm) şeklinde beş ayrı kelimeden meydana gelir. Arap dilinde iki yada daha fazla kelimeden farklı anlamlı bir kelime oluşturulması anlamına gelen 'naht yöntemi' ile karşımıza çıkan yeni bir kavram olarak kısaca 'besmele' denilmiştir.

Kendinden önce var olduğu takdir edilen hazfedilmiş bir cümlenin mukabili bir cümle olduğu da söylenebilir. Müfessirlerin çoğunluğunun takdiri de bu şekildedir. Bu durumda 'Bismillâhirrahmânirrahîm' derken, sarf ilmine göre takdiri قُلْ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ *'Bismillâhirrahmânirrahîm' de!*, إقرأ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ *'Oku: Bismillâhirrahmânirrahîm'* أبْدأ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

'Bismillâhirrahmânirrahîm diye başlıyorum.' veya buna benzer yapılacak bütün takdirler olabilir. Bu takdirlerden örnek olarak قُلْ *-söyle*, takdiri aynı zamanda risalete işaret etmektedir. Zira emr-i ilahi olarak bu emir Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e tevcih edilerek aynı zamanda bir vazife tebliği edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Tevbe Sûresi dışında diğer bütün sûrelerin başında ve Neml Sûresi'nin 30. ayetinde zikredilmiştir[1].

a- Bâ harfi

Besmelenin ilk kelimesi 'bâ' harfidir. Bu harf zâhir ve muzmar (açık gizli) ismi cerr eden harftir. Kendisinden sonra gelen ismi zahiri, takdiri veya mahalli olarak cerr eder. Besmeleye bu kesre ile başlanması Cenâb-ı Hak'ın huzuruna gelirken âdeta münkesir bir kalple gelmenin gereği ihsas eder.

Bu harfi cerrin en önemli özelliklerinden biri de faili mef'ûl yaparak fiilin müteaddi olmasını sağlamaktır. Sarih olmayan mef'ûlün bihlerin başına gelir. Kullanıldığı manalar o kadar çoktur ki, önce asli vazifesi olan ilsâk/bağlamak için gelir. Kendi arasında da hakiki ve mecâzi ilsâk diye ikiye ayrılır. Cerden sonraki durum önceki şeyin sebebini ve illetini bildiren sebebiyet/ta'lil için olabilir. Alet isimlerinin başında yardım dilemek için istiâne bâ'sı olabilir[2]. Zaman veya mekan manasını içeren فِي manasına zarf olarak kullanılır. Faili mef'ul yaparak fiilin müteaddi olmasını sağlar. Yani

---

1 Sûre başlarında zikredilen besmelelerin o sûreyi diğerinden ayıran ve kırâat başlarken teberrüken okunan birer besmele olup olmadığı konusunda fıkıh imamları arasında ihtilafa düşülmüştür. Mekkeli ve Kûfeli imamlar Fâtiha sûresinin başındaki besmeleyi o sûreden bir âyet kabul etmiş, öte yanda Şâfiler ise, Fâtiha dahil, her sûrenin başında bulunan besmelenin o sûrenin bir ayeti olduğu görüşünü iddia etmiştir. Biz de bu görüşü esas alarak Besmeleyi Fatiha suresinin ilk ayeti olarak numaralandırdık.

2 Muhammed Hasan eş-Şerîf, *Mu'cemu Hurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, 1996, II, 451.

lazım fiili müteaddiye çevirir. Yerine göre bazen mahallinde bedel olur. Beraber oluş anlamına gelen musâhabe bildirebilir. Bir şeye temas ve ilgiyi ve o şeyin ne halde olduğunu gösteren mulâbese veya hal için gelebilir. Bir bütünden bir kısmını gösterme denilen teb'iz için gelebilir. Mucâveze için gelebilir. عَلَى edatının manasında isti'lâ için gelebilir. إِلَى edatının manasında gâye için gelebilir. Bazen tekid için gelebilir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de ortak mana ifade eden yerlerin olduğu da sıkça görülmektedir.[3]

Tefsirlerde öne çıkan genel tercih bu harfin diğer anlamlarının yanı sıra öncelikle musâhabe, ardından ilsak ve istiâne manalarında gelmiş olduğudur. Musâhabe ile beraberlik anlaşılmaktadır. Yani besmele Allah'la beraberliği hatırlatmaktadır. İlsak anlamı Allah'a adeta sarılmayı imâ ve işaret eder. İstiâne de sadece O'ndan yardım dilemeyi tedâi ettirir. Burada istîrâdi olarak belirtmeliyiz ki ihtiva ettiği bütün manaları tek bir kelime ile Türkçemize çevirmemiz mümkün değildir.

Bu makamda dikkatimizi çeken bir diğer husus da 'bâ' harfinin genel kaideye göre ayrı yazılması gerekirken 'isim' kelimesine bitişmiş olarak yazılıyor olmasıdır. Bu mevzuda harfin yukarıda naklettiğimiz anlamlarının yazı halinde de adeta birbirinden ayrılmaz, parçalanmaz bütünlük taşımasına işaret ettiği söylenebilir. Ve yine bu nüktenin de Türkçemize nakledilmesi mümkün olmasa gerekir.

---

3 Âli 'İmrân 152 (mulâbese-sebebiyet), 153 (musâhabe-mukâbele), 174 (mulâbeset-musâhabe). Nisâ 17 (mulâbese-sebebiyet), 19 (musâhabe-ta'diye), 23 (musâhabe-ta'diye), 25 (ilsâk-musâhabe) A'râf 57 (mulabese-sebebiyye), 80 (mulâbese-gaye), Hicr 39 (kasem-sebebiye), İsrâ 33 (mulâbese- sebebiyye), Kehf 26 (te'kid-taaccub), Hacc 25 (mulâbese-te'kid), Nur 31 (te'kid-teb'iz), Furkân 25 (mulâbese-sebebiyye), 59 (mulâbese-sebebiyye), Zumer 67 (ilsâk-zarfiyye), Fussilet 36 (ilsâk-istiâne), Kâf 16 (mulâbese-te'kid-gaye), 28 (mulâbese-musâhebe-te'kid), Tûr 21 (mulâbese-sebebiyye), Haşr 10 (sebebiyye-gaye), Mumtehine 1 (sebebiyye-te'kid), Zilzâl 5 (ilsâk-sebebiyye).

b- İsim Kelimesi

Besmele'deki ikinci unsur 'isim' kelimesidir. Bu kelime dilimizde kullana geldiğimiz bir varlığa konulan adın karşılığı isim mi yoksa 'esmâ-i hüsnâ' terimi içerisinde yer alan başka bir anlamda mıdır, diye tartışması yapılmıştır. Dolayısıyla 'Allah'ın adı' denildiğinde O (celle celâluh)'nun bütün esmasını da ihtivâ eden bir isim olarak mı tahayyül etmeliyiz. Ki hakikat de herhalde böyle olması daha muvafıktır.

Bu kelime yapı olarak ya سَمَا - يسْمو yani *'yükseldi, yüksek oldu veya yüceldi'* anlamlarını veya وَسَمَ - يَسِمُ kelimesinden *'alâmet ve işâret olma'* anlamlarına gelir. Makama göre her iki anlamda uygundur. Dolayısıyla Allahu Teâla hem zâtı hem esmâ-i hünsâsı hem bütün tasarrufu ile yüce ve yüksektir. Hem de yine başka hiçbir şeye benzemeyen zâtı ile adeta eşsiz bir alamettir.

c- Lafza-ı Celâl 'Allah'

'Allah' kelimesi içinde had ve sınırı olmayan O (celle celâluhû)'nun zatını, sıfatlarını, fiilleri ile bütün esmasını da ihtivâ eden câmi bir özel isimdir. Dolayısıyla 'Allah' denildiğinde akla kuşatılamayan bütün sıfatları ile birlikte bir Allah anlayışı çıkmakta. Yoksa örneğin 'Tanrı' kelimesi bu manaları kuşatan kapsayıcı bir kelime olamaz. Allah (الله) Lafza-ı Celâl Kur'ân-ı Kerîm'de yaklaşık ikibin yediyüz kez kendi anlamında zikredilmiştir,[4]

---

[4] 'Allah Lafz-ı Celâle'nin kelime biçimlerinin yapısını inceleyen morfoloji açısından en dikkat çekici özelliği kelimeyi oluşturan harflerinin her birisinin eksilmesi durumunda dahi yine 'Allah' anlamı veriyor olmasıdır. الله kelimesinin başındaki 'elif' kaldırıldığında yine 'Allah' anlamı verecek olan لله 'lillah' lafzı kalır. لله kelimesin başındaki 'lam' harfi kaldırılacak olursa yine 'Allah' anlamı verecek olan له 'leh' kalır. له kelimesin başındaki 'lam' harfi kaldırılacak olursa ه 'hu/huve' kalır ki Zât-ı Ecell-i A'lâ'ya has bir ünvân olan 'Allah' demektir. ه harfi aynı zamanda

Etimolojik açıdan değerlendirecek olursak, Allah (الله) Lafza-i Celâlin kökü ile ilgili birkaç görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki bu kelimenin herhangi bir kelimeden türetilmeden aynen kullanıldığı ve Allahu Teâla hakkında özel bir isim olduğudur. Halil b. Ahmed (ö. 170/786) 'Allah' lafzının Allahu Teâlâ'ya has bir isim olduğu konusunda ittifak ettiğini söyler[5].

Allah isminin türetilmiş bir isim olduğunu söyleyenler ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir görüşe göre bu kelime 'ilâh' kelimesinden türemiş olupأَلَه (elehe-ye'lehu) fiilinden gelir. Bu fiilin anlamı teabbüd etmek, kulluk etmek demektir[6].

أَلَه (elehe-ye'lehu) maddesinin الهت إلى فلان yani سكنت إليه *'Sakin oldum kemâle erdim'* gibi mânâları vardır. Bu anlam çerçevesinde insanın kâinatın herc-ü merçliği içinde sığınacağı ve sükûnete ulaşacağı tek melcein Allah (celle celâluh) olduğu hakikati yatmaktadır.

Diğer bir görüşe göre bu kelime أَلِهَ (elihe-ye'lehu) yani إذا تَحَيَّرhayret ve şaşkınlık içinde kalmak, gönülden bağlanıp sığınmak anlamına gelmektedir[7]. Zira kul Rabbinin esmâsı, sıfatları ve azameti karşısında hayretler içinde kalır.

Lafza-ı Celâlin yine aşk ve vecd karşısında hayret, şaşkınlık ve aklın gitmesi anlamı ihtivâ eden الوَلَهُ kelimesinden geldiği de söylenmiştir[8]. Bu itibarla hayret makamına işaret eder.

وله (velehe) kelimesinin وَلَهَتْ إِليه تَلِهُ أَي تَحِنُّ إِليهyani 'çocuk

---

İsm-i A'zâm arasında sayılmaktadır.'

5 Fahruddîn er-Râzi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I/149, Beyrut, 1998.

6 İbn Side, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-'Azâm*, II/212; ez-Zemahşeri, *Esâsu'l-Belâga*, I/10; Râzi Zeynuddîn, *Muhtâru's-Sihâh*, I/13; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1. bsk., XIII/467.

7 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/467; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I/8206; TDVİA, İstanbul, 1989, Topaloğlu Bekir, Allah mad. II/471.

8 Râzi Zeynuddîn, *Muhtâru's-Sihâh*, I/348; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/561.

annesine sığındı' manası da vardır[9]. Bu itibarla da Allahu Teâla kendisine sığınılacak ve ilticâ edilecek yegâne Zât'tır.

Lafza-i Celâl ile alakalı olduğu söylenilen bir diğer kelime de لاه (lâhe-yelûhu), yani 'serâb oldu, gizlendi, duyu idrakinin ötesinde kaldı' demektir[10].

لاه (lâhe-yelûhu) maddesinin 'irtifa etti, yükseldi' anlamı da vardır[11]. Güneşe de yüksekliğinden dolayı الاهة denilmiştir. Bu itibarla da Allahu Teâla yücelerin yücesi en âli olandır. Aynı zamanda kendisine şirk koşulmaktan da her dâim münezzeh, muallâ ve müteâldir. Bu itibarla Allahu Teâla dünya hayatında mahlukatından gizli olan en Zâhir'dir. O'nu gözler ihata edemez, Ancak O her şeyi görür, gözetir. Gözler O Mevcûdu görmek ve ihâta edebilmek için maddeden tecerrüd etmek, dünya hayatının kaydından çıkması gerekir.

Yukarıda zikrettiğimiz anlamlar çerçevesinde Lafza-i Celâl; 'teabbüd etmek, kulluk etmek, insanın kainatın herc-ü merçliği içinde sığınacağı ve sükûnete ulaşacağı tek melce'nin Allah (celle celâluh) olduğu, Rabbinin esmâsı, sıfatları ve azameti karşısında hayretler içinde kaldığı, gönülden bağlanıp sığınıldığı, O'na olan aşk ve vecd karşısında hayret, şaşkınlık ile aklın kalmadığı, duyu idrakinin ötesinde kalan, dünya hayatında mahlukatından gizli en Zâhir olan, yücelerin yücesi, en âli olan, kendisine şirk koşulmaktan da her dâim münezzeh, muallâ ve müteâl' olandır.

d- 'Rahmân' ve 'Rahîm'

'Rahmân' ve 'Rahîm' kelimeleri rahmetten gelmektedir. Sadece Allahu Teâlâ için kullanılan özel isimlerdir. Rahmet, lügat

---

9 ez-Zemahşeri, *Esâsu'l-Belâga*, II/27; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/561.

10 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/538; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I/8241; TDVİA, İstanbul, 1989, Topaloğlu Bekir, Allah mad. II/471.

11 ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I/8241.

anlamı olarak incelik, acıma, şefkat etme, merhamet etme, affetme ve mağfiret manalarına gelir[12]. 'Rahmân' ve 'Rahîm' kelimeleri ayrı ayrı sıfat-ı müşebbehe kipinde birer sıfattırlar. 'Rahîm' kelimesi ayrıca mübalağa ile ism-i fâil kipi olabilir. 'Rahmân' ve 'Rahîm' kelimeleri mübalağalı merhametli, çok rahmet sahibi manasına gelir. Hangisinin diğerinden, taşımış olduğu anlam bakımından daha kapsamlı olduğu tartışılmıştır. Kanaatimizce her iki sıfat da birbirlerini tamamlayan bir bütünlük içinde merhamet ve rahmet kelimelerinin en geniş anlamlarını ihtiva etmektedirler. Bu iki sıfatı aynı anda kendisinde bulundurmak sadece Allahu Teâlâ'ya has bir durumdur.

Böylesi anlamlar yumağı bir kelimenin Türkçemizde karşılığını bulacak bir kelime yoktur. Türkçemizdeki bağışlamak, esirgemek, acımak kelimeleri Allah (celle celâluhû) hakkında zaaf ifade eder ve Arapça Rahmân ve Rahîm kelimelerinin tam karşılığı olamaz. 'Rahmet'i 'esirgemek' kelimesiyle de tercüme etmek doğru değildir. *'Benden onu esirgedin'* ve *'Beni esirgemiyorsun'* cümlelerinden de anlaşıldığına göre esirgemek 'kıskanmak' ve 'korumak' mânâlarına gelir. Bu sebeple 'esirgemek' kelimesi rahmetin tercümesi olmak şöyle dursun, takdiren tefsiri dahi olamaz[13]. Bu durumda 'Allah', 'Rahmân', 'Rahîm' gibi bazı Arapça terimlerin çevrilmeksizin olduğu gibi aktarılması gerekmektedir.

Besmelenin Manâsı

Bu kaçınılmaz uzun izahattan sonra bahsi geçen sakıncaları da göz önünde bulunduracak olursak Besmeleyi Türkçemize sadece 'Rahmân Rahîm Allah'ın adı ile' şeklinde çevirir, ardından gerekirse parantez içerisinde 'isim', 'Allah', 'Rahmâniyet'

---

12 İbn Manzûr, XII/230.
13 Elmalılı, I/32-33

ve 'Rahîmiyet' terimlerinin işaret ettiği (özel bir isim olması hasebiyle dinî bir şiârı dillendirme, Cenâb-ı Hakı ismiyle ta'zim etme, Uluhiyetini itiraf etme, O (celle celâluhû)'na sığınma, Nimetlerini hatırla(t)ma, O (celle celâluhû)'ndan yardım dileme, O'nunla beraber olma, Allah'a adeta bütünlük içerisinde sarılma, bütün esmâ ve sıfatlarının ihtivâ ettiği anlamları) anlam ve hikmetler yumağını ilave olarak zikrederiz. Bütün bu itibarları hesap ederek besmelenin Türkçe'mize çevirisi aşağıdaki şekilde olabilir.

Rahmân ve Rahîm Allah'ın (zatını, sıfatlarını, fiilleri ve bütün esmasının işaret ettiği anlamlarıyla birlikte ihtiva eden isminden yardım alıp, O'nunla beraber olduğunu hissederek, O'nunla adeta yapışık gibi sarılarak, O'na sığınarak, O'na olan aşk ve vecd karşısında hayret, şaşkınlık ile aklın kalmadığı, duyu idrakinin ötesinde kalan, dünya hayatında mahlûkatından gizli ama en Zâhir olan, yücelerin yücesi ve en Âli olan, kendisine şirk koşulmaktan da her dâim münezzeh, muallâ ve müteâl olan) adı ile.

رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّءْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَداً

İKİNCİ AYET

﴿ اهدِنَاالصِّرَاطَ المُستَقِيمَ ﴾

"Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet." *(Fâtiha, 48/6)*

Havf-Recâ

Hedâ lafzı, kelime olarak hem lâzım (geçişsiz), hem de müteaddî (geçişli) olabilen kelimelerdendir. Yani müteaddîliği cihhetiyle hidayet talep edip o yolda istikamet içinde olmak kulun olmazsa olmaz vazifesidir. Ancak bu hidayetin devamlılığı ve istikrarı için yetmemektedir; mümin kulluğun gereği hidayette devamlılık da olmak üzere her dâim Cenâb-ı Hakk'a ve O'nun engin rahmet ve inayetine muhtaçtır. Yani bu kelimenin yapı açısından lâzimlığı, hidayetin nasip olma ve devamının Cenâb-ı Hakk'ın fazl ve keremiyle mümkün olabileceğine işaret eder. Binaenaleyh mümine düşen meâsiye düşmemek ve ibadete devam etmek mevzuunda elinde hakiki havl ve kuvvetin olmadığını düşünerek kendi konumuna güvenmeme, mukesser bir kalple yalvar yakıla devamlı Rabb-i Kerîm'den hidayet üzere istikamet talep etmek olmalıdır. Bu sebebten olsa gerek başta sahabe-i kiram olmak üzere hayatları akan sular gibi dupduru, sedefler gibi

pırıl pırıl olmasına rağmen selef-i salihin Cenab-ı Hakka karşı havf ve recâ dengeli yaşamışlar, bir an bile olsun amellerine bel bağlamamışlardır.

Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: 'Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ölmek üzere olan bir gencin yanına girmişti. Hemen sordu: *'Kendini nasıl buluyorsun?' 'Ey Allah'ın Resûlü, Allah'tan ümidim var, ancak günahlarımdan korkuyorum'* diye cevap verdi. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): *'Bu durumda olan bir kulun kalbinde (ümit ve korku) birleşti mi Allah o kulun ümid ettiği şeyi mutlak verir ve korktuğu şeyden de onu emin kılar'* buyurdu.

Yine bu sebebten olsa gerek, Tefsir kitaplarında zikri geçen bir çok hikmetinin yanısıra *'Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet'* duasını kainatın en hayırlısı, muttakîlerin imamı Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'nde beş vakit namazlarında okumuştur.

ÜÇÜNCÜ AYET

﴿ صمٌّ بكمٌ عميٌ فهمْ لا يَرجعُون ﴾

"Sağırdırlar, dilsizdirler kördürler, artık geriye dön(e)mezler." *(Bakara, 2/18)*

Silinmişlik

Ayet-i Kerîme göz, kulak, dil gibi havass-ı maddîyeye hitap eden zahiri aldatma gayretinin aynı cinsten ceza ile karşılık bularak cezalandırıldığına işaret ediyor. Yani nifak bir çeşit hakikati duyamama şeklinde kulakları sağır, söylenmesi gerekenleri dillendirememe nasipsizliği şeklinde dilleri dilsiz, varlık aleminde görülmesi gereken, hak ile batılı ayırt edecek gözleri de kör hale getirdiğine işaret etmekte.

Ayrıca ayetten görmenin, duymanın dereceleri olduğunu anlıyoruz. Görülen, görüldüğü sanılan görülmemiş; işitilen, işitildiği sanılan da işitilmemiş olabilir. Kur'ân'a göre de görmekten maksad, görülmesi gerekenin görülmesi; duymaktan maksad da işitilmesi gerekenin işitilmesidir. Diğer bir ifadeyle eşyanın görüntüsü değil ne anlama geldiği hakikatidir görülmesi gereken.

Olaylar da öyle; her hadise dile gelir, bir şeyler söyler idrak ehline. Sabahın seherinde cıvıl cıvıl öten kuşlar da bir şeyler söylemektedir; esen rüzgar da, yağan yağmur da. Binaenaleyh esas olan bunları görmek ve dilini anlamak olsa gerektir.

Buradan hareketle günahların derecesine göre insanın kimyasını bozacağını söylememiz mümkündür.

Âyette göze çarpan bir diğer husus da şu olsa gerektir; Arapça normal cümle yapısında özne-yüklem/mübtedâ-haber yer alması gerekirken bu ayette özne/mübtedâ hazf edilmiştir. Biraz daha açacak olursak bu cümle isim cümlesi olarak هم صمٌّ، هم بكمٌ، هم عميٌ، 'Onlar *sağırdırlar*, onlar *dilsizdirler*, onlar *kördürler*' olması gerekirken, mübtedâ olan *-onlar* kelimeleri, Allahu alem münafıkların söz konusu vasıflarını ön plana çıkarıp imana ulaşamamalarının altında yatan sırra işaret için hazfolmuştur diyebiliriz. Ayrıca mübtedânın hazf edilmesi, münafıkların zikredilen o mezmûm sıfatlarla özdeşmiş olduklarına ve kendi şahsiyetlerini kaybedip adeta mezkur sıfatlara bürünmüş olduklarına dikkat çekmektedir. Yani, o derece önemsiz, siliktirler ki, zikredilmelerine bile gerek duyulmamıştır.

Buradan insana saygınlık veren Allah (celle celâluh)'a olan imanı ve o nisbette kurbiyeti olduğunu söyleyebiliriz. Aksi takdirde insan hiçlik deryasında kayıplardadır. Bu babtan olsa gerekir; iman insanı insan eder, belki de kainata sultan eder.

فهمْ لا يَرجعُون - *artık geriye dönmezler* ifadesinden günahın girdabı içine girmenin tehlikesine işaret edilmekte. Yani günah günahı doğurduğundan bir çeşit fasid döngü içine girildiği ve artık bu halden kurtulmanın gittikçe daha zor olacağı anlaşılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ AYET

﴿ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾

"Bunu (Kur'ân'ın benzerini getirmeyi) yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız. Yakıtı insanlar ve taşlar olan ve kafirler için hazırlanan o dehşetli ateşten sakının." (Bakara, 2/24)

Manevî Azab

Ayet-i Kerîme'de bahsi geçen taşlar hakkında, genel anlamda müşriklerin Allah'a şirk koşarak tapmış oldukları putlar olduğu belirtilmektedir[14]. Yakıtı ayrıca putlar olan cehennemin dehşeti, aslında yaratılışı gereği meleklerin de fevkinde kudsiyete mazhar olan insanların günahları neticesinde aynı akibeti paylaşmaları, ve de putlarla birlikte, aynı mekanda ve aynı muameleye maruz kalma zilleti ile birlikte mütalaâ edilmelidir. Bu ne zilllettir ki; yakıt olarak kullanılan taşlar ve bir tarafta o taşlarla birlikte kainatın her zerresi onun hizmetine musahhar kılınmış, alây-i illiyyîne mazhar insan.

---

[14] Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/273.

Ayet-i Kerîme'den cehennem azabının, ateş gibi hem maddî, hem de ayette zımnen işaret edildiği gibi manevî olacağı anlaşılmaktadır. İnsan için ateşin dehşet, korku ve azabı, bu muameleye maruz kalmasından daha ehven olsa gerektir. Üstelik ayetin fasılasında söz konusu ateşin kafirler için hazırlandığının özellikle tansis edilmiş olması gözardı edilmemelidir kanaatindeyim.

BEŞİNCİ AYET

﴿ وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُون ﴾

Orada onların tertemiz eşleri de olacak ve onlar orada devamlı kalacaklardır. (Bakara, 2/25)

İdeal Eş

Arapça'da müennes ifadeler müzekker olanlardan bazı kurallarla ayrılmaktadır. Bunların en yaygın olanı müennes kelimelerin sonuna eklenen 'tâ-i merbûta'dır. Kur'ân eş anlamına gelen 'zevc' kelimesini, evlilikten murad edilen gerçek birlikteliği ifade için bu anlama katkı sağlamak adına bu kelimeyi değiştirmeden irâd etmiştir. Bundan olsa gerek Kur'ân'ın hiçbir yerinde 'zevce' kelimesi geçmez. Yani Kur'ânî evliliklerde referans verilen eş kavramı birbirleriyle kelime bazında bile ayrılık kabul etmeyen eş şeklinde anlaşılabilir. Bu eşler karşılıklı aşk ve sevgilerini, sıkıntı ve hüzünlerini tamamen birlikte paylaşır, birlikte dağıtır, duygu ve düşünceleri birlikte paylaşırlar.

Ancak Kur'ân'a dikkat edecek olursak 'zevc' kelimesini erkekle eşi arasında uyum olduğu zaman kullanmaktadır. Allahu

Teâlâ Bakara 102. ayetinde *'İşte bunlardan koca ile karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı.*, Ahzab 59'da '*Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mümin kadınlara söyle: Ev dışına çıktıkları zaman dış elbiselerini üzerlerine salıversinler.'* Bakara 232'de *'..kendi aralarında meşrû surette anlaşmaları durumunda, kocaları ile tekrar nikâhlanmaları hususunda onlara baskı yapmayın.'* deme suretiyle 'zevc' kelimesini dinde karakterde uyum ve tam benzerliğe delalet ettiği anlaşılacaktır. Çünkü 'zevc' kelimesin lügatteki bir diğer anlamı bireyi tamamlayan tekmil eden demektir. Tamamlama da uyum olmaksızın mümkün olamaz.

ALTINCI AYET

﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا ﴾

'Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onun tahribi için uğraşandan daha zalim kim vardır?' *(Bakara, 2/114)*

Allah'ın Adının Anılmasını Yasaklama

Ayet-i Kerime kısaca, mescidlerde Allah'ın adının anılmasını yasaklayanların ve onun tahribi için uğraşanların büyük bir zulüm işlediğini hükme bağlamaktadır.

Mescid kelimesi, Arapça 'se-ce-de' fiil kökünden sucûd masdarından ism-i mekân kipi ile 'mesced, semâi kullanımı ile mescid' kısaca içinde 'secde edilen yer' demektir. Çoğulu 'mesâcid"tir. 'Se-ce-de' fiil kökünden sucûd masdarı alnı yere koymak, tevazu içinde olmak, eğilmek anlamlarına gelir[15].

[15] Bkz. İbn Manzûr Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed el-Mısrî, *Lisânu'l-Arab*, III/204.

Namaz kelimesi yerine onun bir rüknü olan secdenin kullanılması önemine binaendir. Zira secde kulluğun temsil edildiği, ibadetin anlam kazandığı en ulvî makamdır. Binâenaleyh bu değerlerin temsil edildiği, aynı fonksiyonu ifâ eden her yer mescid hükmüne girerek, aynı saygı ve hürmete layık olmalıdır. Mescidlerde Allah'ın adının anılmasını men sadece maddi yasaklama ile olmaz. Bu espri muvacehesinde bu tür mahallerin karşısında bulunmak, işlevini daraltmak veya muattal hale getirmek, Allah'ın adının anılmasını yasaklamak ile eş değerdedir. Mescidlerde veya mescidlerin işlevlerini yerine getiren bu tür mahallerde vazife yapanlar da, vazifelerinde kusur ederlerse, o nisbette ayetin tehdidine muhatap olabilirler.

İslâm'da ibadet kavramı çok geniş yelpazede tezahür eder. Mücerret namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmek ibadetin naslarla şekillenmiş örnekleri olmakla birlikte sadece bunlar değildir. İbadetler ve bunların formatı bizzat din tarafından tesbit edilmiştir. Olamaz da. Aksi takdirde İslâm âlemşümulluğunu ve esnekliğini kaybeder, sadece şekle bakan ruhbanî bir hüviyete bürünürdü. Oysa İslâmın getirmiş olduğu ibadet kavramına daha geniş perspektifle 'ruhunu naslardan aldıktan sonra zaman ve zemine göre ifâ edilen her şey' diyebiliriz. Dolayısıyla bu anlayışın kapsamı içine insan olarak normal günlük yaşantının gereği davranışlarda girer. Bu zaviyeden bakacak olursak mescid ibadet adına her niyet ve davranışın sergilendiği yer olmalı, fonksiyonu da bu anlayışa göre çok geniş bir dairede görülmelidir. İşte İslâm tarihinin o en kutlu sayfalarında mescidin bu geniş anlamı üstlendiğini görmekteyiz.

Evet, mescidler o kutlu dönemde mabed olma dışında sosyal hayatın gereği olması gereken her faaliyetin yapıla geldiği merkezler hüviyetindedir. Bazen, Efendimiz (sallallahu aleyhi ve

sellem)'in devlet başkanı sıfatıyla Müslümanları idare ettiği günümüz farklı siyasi anlayışları çerçevesinde değişebilen tesmiyeleri ile millet meclisi/idarî merkez; yerine göre okuma yazma ile başlayan farklı seviyelere göre değişebilen eğitim müesseseleri, medrese, üniversite; günümüz belediye hizmetlerini ifâ eden resmi daireler, ihtiyaca göre daha farklı şekil ve hüviyetlere bürünen noterlik, nikah dairesi, dâru'l-eytâm, dâru'l-aceze, hastane, kısaca yukarıda özetlemeye çalıştığımız ibadet mefhumu çerçevesi içerisinde içtimai hayatta birlikte olmanın gereği her türlü ihtiyacın masaya yatırıldığı, tedavi edildiği merkezlerdir.

YEDİNCİ AYET

﴿ فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُواْ اللّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ﴾

"Hac ibadetlerinizi tamamlayınca, vaktiyle atalarınızı anıp onlarla öğündüğünüz gibi. Hatta daha fazla, daha hürmetle Allah'ı anın! " *(Bakara, 2/200)*

O'nun Tercih Edilmesi

Bu ayetin tefsiri sadedinde nakledilen rivayetlerde Arapların hac ibadetini tamamladıktan sonra Mina'da toplanıp, kendi aralarında ataları ile övünmeyi adet hale getirdikleri zikredilir.

Ayetin manasını sebeb-i nüzula hasrederek anlamını daraltmak doğru olmasa gerektir. Âyet-i Kerime insanın maneviyatını zirvelere taşıyabilecek böylesi önemli bir ibadetin akabinde, hacdan alınan kutsî haletin devamının önemine işareten 'daha fazla, daha hürmetle Allah'ı anın' demektedir. Buradan hareketle müminin yapmış olduğu ibadete doymaması gerektiğine hükmedebiliriz. Zira Müslüman her ameli kendisine bahşedilen 24 saatlik günlük zaman dilimini fırsat kollama düşünce, istek ve azmiyle en mükemmel bir şekilde ifa etmeye çalışmalıdır.

Müslüman günlük yaşantısı içinde Allah (celle celâluh) ile irtibatını koparmamak için her vesileyi değerlendirmeye çalışmalıdır. Diğer bir tabirle zamana hâkim olabilmenin imkânları araştırılmalı, bizlere bahşedilen bu fırsatın zerresi dahi heder edilmemeli ve onu, en iyi şekilde değerlendirme yoluna gidilmelidir. Zira her vaktin kendi sunduğu özel ikram, ziyafet, mükâfatı ve beraberinde her vaktin talep ettiği ayrı sorumluluk olmalı. Edâsı yapılan her ibadet ile bir sonraki arasındaki zaman dilimi onun için yeni bir iman kumpası olmalıdır.

Ayetin ilham ettiği nüktelerden bir diğeri de şu olsa gerektir; özellikle Hac ibadeti uzak diyarlardan aile, eş, dost terk edilerek yapılan bir ibadet çeşididir. Binaenaleyh bu ibadet hitama erdikten sonra o terk edilen eşe, dosta, yurt, yuvaya dönüş heyecanı başlaması çok tabiidir. Tecrübe ile sabittir ki; Haccın menasiki tamamlandıktan sonra insanın psikolojik olarak o ana kadar aklına dahi getirmediği yurt, yuva ve ehl-ü iyal akla düşer. İşte ayet bu noktada devreye girerek her ne hal ve şartta O'nun anılmasının tercih edilmesini talep etmektedir. Aslında bu talebin ardında Cenâb-ı Hak'ın kullarına olan sonsuz rahmeti de görülmektedir.

SEKİZİNCİ AYET

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ
فَقَالَ لَهُمُ اللهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَشْكُرُونَ ﴾

"Baksana, sayıları binlerce olmasına rağmen ölüm korkusuyla diyarlarını terk edip çıkan kimselere! Allah onlara: "Ölün!"dedi sonra onları diriltti. Doğrusu Allah insanlara lütûfkârdır, fakat insanların çoğu şükretmezler." (Bakara, 2/243)

Binlerce

Bin sayısının karşılığı olan Arapça (أَلْفٌ) kelimesini Kur'ân-ı Kerîm'de iki farklı cemî kipi ile kullanılmış olduğunu görüyoruz. Bunlardan cemî kılle kipi olarak (آلاَفٌ) kelimesi iki ayette geçerken, cemî kesre kipi olarak (أُلُوفٌ) kelimesi de sadece yukarıdaki ayette zikredilmiş.

Ayete konu olan savaşta korkaklık gösteren ehl-i cubn'un sayısı tercih edilen genel görüşe göre on binden fazladır.[16] Bazı

16 Celâlüddîn es-Süyûtî, Celâlüddîn el-Mahallî, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, Matbaatü'l-İstikâme,

müfessirlere göre de sayısı yetmiş bindir.[17] Netice olarak Bakara 243. ayetin kontekstine en uygun kullanımın cemî kesre kipi ile gelen (أُلُوفٌ) kelimesinin olduğu apaçık görülmektedir.

Aynı kelimenin cemî kılle kipi olarak gelen (آلاَفٌ) kelimesi Âl-i İmrân 124 ve 125. ayetlerinde geçmekte:

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلاَثَةِ آلاَفٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ مُنْزَلِينَ *O vakit sen müminlere: "Rabbinizin, indirdiği üç bin melek ile size imdad göndermesi yetmez mi?"diyordun.*[18]

بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلاَفٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ مُسَوِّمِينَ *Evet, eğer sabreder ve itaatsizlikten sakınırsanız, (düşmanlarınız da hemen üzerinize geliverirlerse) Rabbiniz, formalı formalı tam beş bin melek göndererek size yardım edecektir.*[19]

Dikkat edilecek olursa bu ayetlerde meleklerin sayısı, rakamları da verilerek bildirilmiştir. Öncelikle bahsi geçen bu rakamlar cemî kılle kipinin kapsamı içerisine girdiği ve bu rakamların yukarıdaki Bakara ayetinde geçen cemî kesre kalıbının işaret ettiği sayıdan daha az olduğu da açıkca görülmekte.

Kahire, ts, I, 38; el-Âlûsî, *a.g.e.*, II, 242; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütâbi'l-Arabiyye, Beyrut, ts., I, 160.

17 Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Saffetü't-Tefâsîr*, Dâru's-Sâbûnî, Kahire, 1997, I, 141.

18 Âl-i İmrân, 124.

19 Âl-i İmrân, 125.

DOKUZUNCU AYET

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن
قَالَ بَلَى وَلَكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ
ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا
وَاعْلَمْ أَنَّ اللّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾

"Bir vakit de İbrâhim: 'Ya Rabbî, ölüleri nasıl dirilteceğini bana gösterir misin?' demişti. Allah: 'Ne o, yoksa buna inanmadın mı?' dedi. İbrâhim: 'Elbette inandım, lâkin sırf kalbim tatmin olsun diye bunu istedim' diye cevap verdi. Allah ona: 'Dört kuş tut, onları kendine alıştır. Sonra kesip her dağın başına onlardan birer parça koy. Sonra da onları çağır. Koşa koşa sana geleceklerdir. İyi bil ki Allah azizdir, hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." *(Bakara, 2/260)*

Hidayetin Bedeli

Dikkat edilecek olursa yukarıdaki ayette Hz. İbrahîm (aleyhisselâm) Cenâb-ı Hak'tan ölüleri nasıl diriltttiğini göstermesini talep ediyor. Malum olduğu üzere ölülerin diriltilmesi ile

haşr doğrudan irtibatlıdır. Yani bu taleb basit bir merakın ötesinde bir çeşit iman hakikatini idrak etme arzusudur. Evet iman ulu'l-azm bir peygamber hakkında da olsa devamlı yenilenmeye muhtaçtır.

Ayette Hz. İbrahîm (aleyhisselâm)'ın basit bir talebi görülmekte, Cenâb-ı Hakın bu talebe karşı cevabı ise oldukça zaman isteyen bir sürece yayılmış.

Dikkat edecek olursak Cenâb-ı Hak Hz. İbrahîm (aleyhisselâm)'dan önce dört kuş tutmasını talep ediyor. Yani o zamanki ibtidâi şartlar düşünülecek olursa dört ayrı kuşun yakalanması belli bir zaman ve gayret gerektireceği malumdur. Ardından o kuşların kendisine alıştırması talep edilmiştir. Yani Hz. İbrahîm (aleyhisselâm)'in kuşlara en azından gel dediğinde geleceği, git dediğinde de gideceği alıştırma. Bu talebin gerçekleşmesi de çok ciddî bir zaman ve emek istilzam eder. Günümüz şartlarında düşünecek olursak meselenin ne kadar zor olduğu anlaşılacaktır. Ardından alıştırılmış olan bu kuşların parça parça kesilip her bir yüksek tepeye bu parçalarının konulması talep edilmiştir. Bu işlem de bir vakit ve emek istemektedir. Ardından Hz. İbrahîm (aleyhisselâm)'dan o parçaları kendisine çağırması talep edilmiştir. Nihayetinde her birisinin canlanarak koşa koşa kendisine geleceği bildirilmiştir. Evet dikkat edilecek olursa bir imani hakikatin inkişafı için bu derece emek ve bir o kadar da zaman ihtiyaç görülmüştür. Hem de Allah (celle celâluh)'ın dostu denilen ulu'l-azim bir peygamberden.

ONUNCU AYET

﴿ وَاسْتَشْهِدُواْ شَهِيدَيْنِ من رِّجَالِكُمْ ﴾

'İçinizden iki erkek şahit de tutun' *(Bakara, 2/282)*

Harfin Misyonu

'Şahit' demek, meydana gelen olayı, detayları ve sebeplerine muttali olmaksızın gören anlamına gelir. 'Şehit' ise, meydana gelen olayı, detayları, sebepleri ve nasıl gerçekleştiğine muttali olarak gören anlamındadır. Örneğin kim Zeyd'i Ömer'e bir kese para verdiğini görse ancak verilen paranın mikdarını, ona borcuna karşılık mı, emanet olarak mı, veya borç olarak mı, kısaca ne için olduğunu bilmese bu durumda o kişi sadece 'şâhit'tir. Şayet bütün bu detayları biliyor olarak gördü ise bu durumda da 'şehit' olur. Dolayısıyla şâhidin şehadeti kabul edilemez. Sadece şehidin şehadeti kabul edilir. Bunun içindir ki Kur'ân-ı Kerîm yukarıdaki mezkur ayette 'şehid' kelimesini kullanmış olup bu tabir yukarıdaki bütün manaları ihtiva eden mübalagalı ism-i fâil kipidir.

Örneğin 'يُضَر' kelimesini alınız. Bu kelimenin anlamı ister büyük ister hafif herhangi bir zararın gelmesi anlamındadır. Ancak 'يُضَارّ' kelimesinin anlamı büyük bir zararın gelmesidir. Bu anlam kelimenin yapısına ilave edilen 'elif harfi'nden kaynaklanmaktadır. Diğer bir tarifle kelime yapısındaki artış anlamda da artışa delalet eder. Bu bağlamda Kur'ân Bakara 282. ayette وَلاَ يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلاَ شَهِيدٌ '*Gerek kâtip, gerek şahit asla mağdur edilmesin.*' derken katibin yazımından dolayı büyük bir zarara düçar bırakılmaması, sorumlu tutulmaması, ancak zarar azsa bu durumda sorumlu tutulabileceği anlaşılmaktadır. Şayet Allahu Teâla وَلاَ يُضَرَّ demiş olsaydı bu durumda kalem titremesi ile olsa bile en ufak bir hata yapma durumunda kendisine bir zarar dokunacağından yazı yazmaktan içtinap etmesi caiz olurdu.

ONBİRİNCİ AYET

﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً﴾

'Ziyarete gücü yeten herkese Beytullahı ziyaret etmek, Allah'ın onun üzerindeki hakkıdır.' *(Âli İmrân, 3/97)*

Haccın Farziyeti

Allahu Teâlâ haccı kullarına farz kılmıştır. Bu farziyetin ifade şekli de son derece dikkat çekici, isabetli ve icazlı bir terkiple gelmiş olup, farklı bir tabir bu anlamı neredeyse veremezdi.

Bu ayet-i kerîme'de Allahu Teâlâ ism-i celîlini takdim etmiş, başına istihkak ve ihtisas lamı getirerek (لِلّٰه) demiştir. Ardından kime vacip kıldığını umum kipiyle ve önüne (عَلَى) harfi getirerek (عَلَى النَّاسِ) -herkese demiş ve onlardan bedel olarak 'gücü yetenlere' kaydını eklemiştir. Bu ifade de de iki çeşit vurgu bulunmaktadır. İlki bedel kastedilen şeyi tekrar ve senâ etmek, diğeri ise bu hükmü önce mücmel sonra da mufassal olarak farz kılmış olmasıdır. Daha sonra (سبِيل) kelimesini şartiye bağlamında haccın mümkün olabilecek her imkan dahilinde

farz olduğunu hatırlatmak için nekire yapmıştır. Dolayısıyla vücub (سَبِيلاً) diye isimlendirilen şeyin gerçekleşmesiyle tahakkuk etmiştir.

ONİKİNCİ AYET

﴿ قُلْ إِنَّ الأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ... ﴾

'De ki: 'Bütün yetki ve karar bütünüyle Allah'ındır'. (Âli İmrân, 3/154)

Âidiyet

Dikkat edilecek olursa yetki ve karar anlamındaki 'emir' kelimesi bu âyette "ل" harfi ceri ile birlikte kullanılmıştır. Aynı ifade bir başka ayette ise قَالُوا نَحْنُ أُوْلُوا قُوَّةٍ وَأُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالأَمْرُ إِلَيْكِ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ -*Onlar: 'Biz güçlü, kuvvetliyiz, savaşçı milletiz. Ama yetki sizindir, değerlendirip münasip gördüğünüz emri verin!' dediler* [20]. derken "إلى" harfiyle teaddi etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in belâğatına muvafık olarak bu farklılığın bir hikmeti olsa gerekir. Müteemmil nazarla bakacak olursak ilk âyette, bütün yetki ve kararın üzerinde şüphe olmayan Allah'a ait olduğu hakikati takrir edilmektedir. Bu makamda âidiyet ifade eden "ل" harfi en uygunudur. İkinci âyette ise dikkat edilecek olursa Sebe halkından bahsedilmektedir. O günlerde Yemen'in San'a yakınlarında Ma'rib kentinde bin yıl kadar bütün Arap

---

[20] Neml 33.

yarımadasına hükmetmiş olan Sebe halkının başında bir kadın hükümdar bulunuyordu. İstişare heyetini toplayıp, Hz. Süleyman (aleyhisselâm)'ın göndermiş olduğu mektup hakkında onlara danışır. *'Onlar da: 'Biz güçlü, kuvvetliyiz, savaşçı milletiz. Ama yetki sizindir, değerlendirip münasip Gördüğünüz emri verin!''*[21], derler. Bu ifade ile istişâre yapıldıktan sonra verilecek olan son sözün ona ait olduğuna işaret eden en uygunu " إلى" harfi ceri gelmiştir[22].

21 Neml 33.
22 Bkz. Abbas Fadıl Hasan, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 196.

ONÜÇÜNCÜ AYET

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاءً ﴾

'Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinize karşı takvâlı olun...' (Nisâ, 4/1)

Aynı Hamurdan Yaratılma

Bu ayette bahsi geçen ana temâ, ilk anda göze çarpan '*bir tek nefisten yaratılma ve ondan eşinin yaratılması ve ikisinden de bir çok erkekler ve kadınlar üretme*' değil, insanlığı topyekün yaratıcıları olan Allah'a karşı takvâlı olmadır. Bir tek nefisten yaratılma, O tek olan nefisten eşinin yaratılması, ikisinden de bir çok erkekler ve kadınlar üretilmesini ifade eden yan cümlecikler ayetin başında yapılan çağrıyı tahlil ve te'yid için zikrolunmuşlardır. Nitekim ayetin son cümlesinde yer alan 'vettekullah' ibaresi taşıdığı diğer manâlarının yanısıra ana temâyı vurgulamak için lüzum gereği tekrardan hatırlatılmaktadır. Ayetin fasılası hükmündeki *'Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözeticidir'* cümlesi de

yine aynı gayeye matuf olarak muhtevaya tam bir uyum ve ahenk içerisinde yerini almıştır.

Ayetin '*Sizi bir tek nefisten yaratan*' cümlesinde ifade olunan 'nefs' hakkında Hz. Adem olduğu, '*ondan eşini yaratıp*' cümlesinde ifade olunan 'eş' hakkında da Hz. Havva olduğunda fikir ve görüş birliği vardır. Bu anlayışa göre Hz. Havva Hz. Âdem'in kendisinden ayrılarak yaratılmıştır. Bu manâ bir sahih hadisde, *'Kadın bir kaburga kemiği gibidir. Kadın bir kaburga kemiğinden, bir eğri kaburga kemiğinden yaratıldı, onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın, kırılması da boşanmasıdır.'* ifadesiyle de teyid edilmiştir. Dikkat edilecek olursa yukarıda da belirttiğimiz gibi ayette ifadesini bulan *'Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üreten*' hakikatleri ayetin ulaştırmak istediği ana vurguyu teyid için gelmiş yan cümleciklerdir. Başka bir tabirle ayet 'yaratılışı ve onun inceliklerini' bahsetmeyi hedeflememiştir. Belki insanlığın yaratıcısı olan Allah'a karşı topyekün inkiyâd içinde olmaları gerektiğininin illetini hatırlatmaktadır. Bu yönüyle mezkur hadiste yer alan ifadeler de esas olan ana vurgu 'kadının yaratılışı' olmayıp 'onun doğru eğitimi' dir. Yani 'her an kırılabilecek eğri kaburga kemiği' gibi olan kadınların eğitiminde dikkatli olunması tavsiye edilmektedir.

ONDÖRDÜNCÜ AYET

﴿ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاء مَثْنَى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَى أَلاَّ تَعُولُوا ﴾

'Himayeniz altındaki yetim kızlarla evlenince haklarını gözetemeyeceğinizden, adaleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz, onlarla değil, size helâl olup arzu ettiğiniz diğer kadınlarla iki, üç veya dört hanım olmak üzere evlenin. Eğer bu takdirde de aralarında adaleti gerçekleştirmekten endişe ederseniz, bir kadınla veya elinizin altında olan cariyelerle yetinin. Bu durum, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.' (Nisâ, 4/3)

Çokeşlilik

Bu mevzu birkaç zaviyeden değerlendirilmeli kanaatindeyim. Öncelikle Ayet-i Kerîme çokeşliliğin meşruiyetini tansis etmektedir. Kur'ân'ın çok açık olan bu hükmü karşısında hilafına bir fikir beyanı doğru olmasa gerekir.

Buradan hareketle çokeşlilik Kur'ân'ın cahiliye dönemi kadına yapılan haksızlıklara bir set çekmek maksadıyla varolan bir adaletsizliği ortadan kaldırmak için öngördüğü bir sınırlamadır. Bu ayetle birlikte dörtten fazla kadınla aynı anda evli olmaya katı şartlarla sınır getirilmiştir. Zira siyer kitaplarında Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Taif'in lideri Gıylan (radıyallahu anh)'ın müslüman olduğunda dokuz karısından sadece dört tanesini bırakıp diğerlerini boşamasını ve yine Nevfel İbn Muaviye (radıyallahu anh)'ye de beş karısından birini boşamasını emretmiş olduğunu görmekteyiz.

Konunun bir diğer yönü de ayetin çokeşliliği net olarak adaleti sağlama şartı ile kayıt altına almış olmasıdır. Dolayısıyla çokeşlilik Kur'ân'ın mutlak tavsiye etmiş olduğu asıl bir hüküm değil sadece bir ruhsattır. Yani buradan Kur'ân'ın tavsiyesi ve de ötesinde emri aslında tek evliliktir denebilir. Ayrıca ruhsat da şartiyesi ile geçerlidir. Şart ise ayete muhatap olanların değişik kültür, anlayış, kabûl, yargı değerleri vb. konumları ile doğrudan irtibatlı olup onlarla şekillenir. Mesela çok eşliliğin kabul gördüğü bir toplum ile bunu şiddetle reddeden bir toplumun değer yargıları farklı farklı olacağından ayette işaret edilen şartın algılanma ve uygulanma şekli değişecektir.

Bu mevzuda göz ardı edilen bir diğer husus da İslâm'da çokeşlilik uygulamasının karşılıklı rıza çerçevesinde cereyan ettiği hususudur. Örneğin hiçbir bayan evli bir erkekle evlenmeye zorlanamayacağı gibi bir kadın da evlilik akdinde kocasının başka bir kadınla evlenmemesini şart koşabilir.

Meselenin uygulama safhasına bakan bir diğer yönü de şu olsa gerektir; Çokeşlilik günümüz sosyoloji, psikoloji, tıp ve belki de ekonomi alanlardaki ilmî otoritelerin mercekleri altına yatırılıp birçok zaviyeden değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır. Kur'ân ayetlerinin takrir ettiği hükümler insanlığın saadetini

temin edicidir. Tahrip edici olamaz. Şayet çok eşlilik, var olan bir yuvanın saadetini temelinden sarsacak, aile ferdlerini huzursuz kılacak, maddi-manevi depresyon gibi komplikasyonlara ve ruhî çöküntülere yol açacaksa bu tür evliliklerin çok yönlü kriterlere tabi tutularak değerlendirilmesinin uygun olacağını söyleyebiliriz. Zaten ayetin asıl nüzul sebebi gözönünde bulundurulacak olursa toplumun yardıma muhtaç, zayıf konumdaki bütün kadınlara adaletle davranma ve bu çerçevede zulmün her çeşidinin yasaklanması ile alakalı olduğu ortaya çıkacaktır. Bunun içindir ki ayette çokeşlilik ruhsatını veren hükümden önce yasak gelmiştir. Ancak bu hüküm umumî görülmemesi, belki evliliği mücbir kılıcı sosyal ve ahlaki sebeplerin olma zorunluluğu ve uygulamasının da ilgili uzmanları tarafından; muhatapların yaşadığı coğrafya, kültür, anlayış ve özel durumları çerçevesinde değerlendirilerek muhataplarına ait içtihad ve hüküm irâd edilmelidir kanaatindeyim. Zira yukarıdaki ayette de çok eşlilik konusunun yetim ve dullara karşı toplum görevinin yerine getirilmesi makamında zikredilmiş olması calib-i dikkattir.

ONBEŞİNCİ AYET

﴿ وَلاَ تُؤْتُواْ السُّفَهَاء أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّهُ لَكُمْ قِيَاماً
وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ ... ﴾

'Allah'ın sizin maişetinizin başlıca vesilesi kıldığı mallarınızı, aklı ermeyen kimselerin ellerine vermeyin. (Bu malları işleterek elde edeceğiniz gelirle) Onların ihtiyaçlarını sağlayın, giyeceklerini temin edin.' (Nisâ, 4/5)

Hakların Muhafazası

Dikkat edilirse Nisâ 5 âyetinde "رَزَقَ" *rızık vermek* fiili zaman ve mekan zarfı olarak genellikle *-de*, *-da* anlamı veren "فِي" harfi ceri ile gelirken, aynı fiil, وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُوْلُواْ الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ *-Miras taksim edilirken varis olmayan akrabalar, yetimler, fakirler de orada bulunuyorlarsa, onlara da bir şey verin.* Nisâ 8'de ismin de hali karşılığı olan "مِنْ" harfi ceri ile gelmiştir. Bu farklılıktan Kur'ân'daki tek bir harfin bile ayrı bir misyonu, farklı bir vazifesi olduğu görülmektedir[23].

---

23 İlgili örnek için bkz. Abbâs Fadıl Hasan, *a.g.e.*, s. 194-195.

İlk âyette hitap, yetimlerin mallarını emaneten ele alan velilere veya o makamdakilere aittir. Kendilerine emanet olarak bırakılan yetimlerin mallarını muhafaza etmek durumundadırlar. Bu arada velilerden, yetimlerin kendilerine ait olan mallarından verilmek suretiyle rızıklarının sağlanması ve giydirilmeleri talep edilmektedir. Ancak bu konuda son derece hassas olmaları da istenmekte, bu hassasiyet "في" harfi ceri ile ifade edilmektedir. Bu fiilin kullanımı gereği normalde " مِنْ" harfi ceri daha uygunken bu harften vazgeçilmiş <'في" harfi ceri kullanılmıştır. Yani, onlara verilen rızık, kendilerine emanet olarak bırakılan malın aslından değil de, o malın ticaret vb. yollarla artırılarak kazancından verilmesi talep edilmektedir. Dolayısıyla, ayet, *'Bu malları işleterek elde edeceğiniz gelirle onların ihtiyaçlarını sağlayın'* şeklinde bir anlam zenginliği kazanır. Diğer bir ifadeyle, onlara, yine kendi mallarından rızık verirken, onları giydirirken, mallarının azalmamasının gerektiğine işaret edilmektedir.

İkinci âyette ise durum farklıdır. Burada ortada var olan miras taksim edilmektedir. Mirastan pay dağıtılırken varis olmayan akraba, yetim ve fakirlerden o meclise gelenlere, gönüllerinde bir şey kalmasın diye paylaşılacak maldan verilmesi istenmektedir. Bu makamda şüphesiz en uygun olanı " مِنْ" harfi ceridir.

ONALTINCI AYET

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهاً﴾

'Ey müminler, kadınlara zorla varis olmanız size helal olmaz.' *(Nisâ, 4/19)*

Psikolojik Yasaklama

Dikkat edilecek olursa bu âyette kadınlara zorla vâris olma yasağı 'helal değildir' ibaresiyle gelmiştir. Oysa Kur'ân-ı Kerim'de yasaklanan şeylerin çoğunluğu, وَلا تَقْتُلُوا أَوْلادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلاقٍ *'Bir de açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.'*[24] وَلا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً *Zinaya da yaklaşmayın, çünkü o pek çirkindir ve kötü bir yoldur.*[25]

وَلا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ *'Yetimin malına da yaklaşmayın...'*[26] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ *'Ey iman edenler, bir kavim diğeriyle alay etmesin.'*[27] وَلا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً *'Birileriniz diğerlerini arkasından*

---

24 İsrâ, 31.
25 İsrâ 32.
26 İsrâ 34.
27 Hucurat 11.

çekiştirmesin.'[28] gibi örnek âyetlerde görülüğü üzere nehy edatı ile gelmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهاً *'Ey müminler, kadınlara zorla varis olmanız size helal olmaz.'*[29] âyettindeki yasaklamanın farklı sîga ile gelme sebebi ne olabilirdi? Yine bu âyete benzeyen: وَلا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً *'Kadınlarınıza verdiğiniz mehirleri geri almanız size helâl olmaz.'*[30] örneğinde olduğu gibi, bu üslûbun, insanların uzun müddettir yapa geldikleri, alışkanlık kazandıkları ve o işi yapmalarında herhangi bir beis görmedikleri durumlarda kullanıldığı görülmektedir. Yani bu ibare ile gelen yasaklama, bir bakıma muhatabına yasaklamanın taşımış olduğu olgu karşısında daha dikkatli olması gerektiği hususunda imâda bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu üslup Kur'ân'ın, mücerret bir yasaklamanın ötesinde, bu yasaklamanın toplumun alışkanlıklarını gözeten, insan psikolojisini de hesaba katan bir yasaklama olduğu şeklindedir.

Binaenaleyh, bu üslubun âyetin yorumuna katmış olduğu zenginlikten mahrum bir tefsirin, Kur'ân'ın vermek istediği mesajı tam olarak takdim etmeyeceği açıktır.

---

28 Hucurat 12.
29 Nisâ 19.
30 Bakara 229.

ONYEDİNCİ AYET

﴿ وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ
وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيّاً كَبِيراً ﴾

'Nüşuzlarından endişe duyduğunuz kadınlara gelince: Onlara evvela öğüt verin, vazgeçmezlerse yatakta yalnız bırakın ve bunlarla da yola gelmezlerse onları hafifçe dövün. Şayet size itaat ederlerse, onlara yüklenmek için bir sebep aramayın. Unutmayın ki üstünüzde çok yüce ve büyük olan Allah vardır.' (Nisâ, 4/34)

Onları (Kadınları) Dövünüz!

Kur'ân-ı Kerîm ferdin, ailenin ve toplumun dünyevî ve uhrevî mutluluğu için prensipler vaz'etmektedir. İmanla ilgili esaslar, ibadet, ahlak ve toplum içinde birlikte yaşama gereği ilgili prensipler bunlar arasında zikredilebilir.

Malum olduğu üzere Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin nazil olduğu ilk dönemde muhatapları ahiret inancı problemi olan hatta bütün bütün red eden ve ahlakî kuralların çiğnendiği cahiliye toplumuydu. İşte Kur'ân'ın vaz ettiği hükümler öncelikle ilk muhatabı olan bu seviyedeki insanlaraydı. İşe öncelikle Allah'a,

peygamberlere, kitaplara, ahiret gününe ve meleklere iman gibi hususlardan oluşan iman hakikatlerini tersih etmekle başladı. İbadet, ahlak ve karşılıklı münasebetlerden meydan gelen muamelât türü konular ancak bu inanç unsurlarının yerleştirilmesinden sonra ve özellikle ileri tarihlerde hükme bağlandı. İşte yukarıda zikredilen, muhatabın konumuna göre kısmen tavsiye ve kısmen de emir muhtevalı *'Onları (kadınları) dövünüz!'* ibaresi de Medine döneminde yani vahyin başlamasının ardından çok uzun süre geçtikten sonra inmiştir.

Ayetteki 'dövmek' lafzı 'nüşuz' şartı ile gelmiş, dolayısıyla bu kelimenin anlamı ile birlikte değerlendirilmelidir. Nüşuz bir çok müfessire göre kocaya itaatsizlik, serkeşlilik ve dikbaşlılık olarak anlaşılmıştır. Kelime olarak yeryüzünde yüksek bir mevki anlamına gelen nüşuz bir çeşit aykırılık anlamında kullanılmaktadır. Bu aykırılık müfesiirlerin yaşanılan coğrafya, adet, görenek ve anlayışlar muvacehesinde dikbaşlılık olarak yorumlanmışsa da yoruma açık bir ifade olduğu kesindir. Bu yorum da yine muhatapların konumuna göre değerlendirilir. Yani bazıları hakkında en hafifinden dikbaşlılık anlamı öne çıkan bu kelime bir başkası hakkında kadının kocasına karşı irtikap edeceği en ağır suç olabilir. Bu anlayış tamamen örf, adet, alışkanlık ve anlayışlarla şekillenir.

Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamanın bir diğer şartı da, ona bir bütün halinde yaklaşmaktır. Bütünlükten kasdımız, tam, eksiksiz, parçalanmamış, parçalandığında hüviyeti değişendir. Zira Kur'ân ayetleri bulundukları farklı sûreler içinde dahi Kur'ân'ın bütün sûre ve ayetleriyle bütünlük arzetmektedir.[31]

Bu ayeti de Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kadınlar hakkında serdettiği rivayetlerle birlikte değerlendirmeliyiz. Zira Kur'ân ve sünnet birbirlerini tamamlayan bir bütünün iki

---

[31] Eren Cüneyt, *Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamaya Yönelik Metotlar,* s. 135.

ayrılmaz parçalarıdır. Bunlardan Kur'ân; yukarıda da belirttiğimiz gibi usûlde kendisine müracaat edilen birinci, sünnet de onu izah ve tebyin eden ikinci kaynaktır.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'den kadınlarla geçim hakkında nakledilen rivayetlerden bazıları şunlardır: *'Kadınlarınız konusunda Allah'tan korkun. Çünkü siz onları Allah'tan emanet olarak aldınız.'*[32] *'Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı en hayırlı olanlarınızdır.' 'Kadınlarınıza karşı hayırlı olmayı birbirinize tavsiye edin.'*[33] *'Kadınlara ancak kerîm olanlar ikrâm ederler (değerli olanlar değer verirler); onlara kötülük edenler ise leîm (kötü) kişilerdir.'*[34] *'Kadınlara karşı hayır tavsiye ediyorum. Çünkü onlar sizin yanınızda avândır/esirler gibidir. Onlara iyi davranmaktan başka bir hakkınız yok, yeter ki onlar açık bir fâhişe/çirkinlik işlemesinler. Eğer işlerlerse yatakta yalnız bırakın ve şiddetli olmayacak şekilde dövün. Size itaat ederlerse haklarında aşırı gitmeye bahane aramayın. Bilesiniz ki, kadınlarınız üzerinde hakkınız var, kadınlarınızın da sizin üzerinizde hakkı var. Onlar üzerindeki hakkınız, yatağınızı istemediklerinize çiğnetmemeleridir. İstemediklerinizi evlerinize almamalarıdır. Bilesiniz ki, onların sizin üzerinizdeki hakları, onlara giyecek ve yiyeceklerinde iyi davranmanızdır.'*[35]

Dikkat edilecek olursa özellikle naklettiğimiz son hadiste Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınlara kötü davranma iznini sadece, onların 'çirkin iş' yapmaları şartına bağlamaktadır. Yani çirkin bir iş yapmadığı sürece erkek eşine karşı devamlı hayırhah olacak, iyi muamelede bulunacaktır. Eşlerine karşı elini kaldırmamış olan Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'ın hayat-ı seniyyeleri de

---

32 Ebu Dâvûd, *Menâsik* 56; İbn Mâce, *Menâsik* 84
33 Müslim, *Radâ* 62; Tirmizî, *Radâ* 11
34 İbn Mâce, *Edeb* 3; Ebû Dâvûd, *Edeb* 6, *Rikak* 22, *İ'tisâm* 3; Müslim, *Akdiye* 11
35 Tirmizî, Tefsîr Tevbe, 3087

bu mevzuda bizlere en güzel örnek değil midir? O halde ayette geçen nüşuz kelimesi Allahu alem çirkin iş/fuhuş anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla ayet bir bakıma 'Nüşuzlarından yani fuhuşlarından endişe duyduğunuz kadınlara gelince; onları örf ve adetlerinize mağlup olarak öldürmeyiniz, bilakis islah yolunu tercih ediniz. Önce öğüt veriniz, vazgeçmezlerse yatakta yalnız bırakınız ve bunlarla da yola gelmezlerse onları Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in, ifadesi ile 'Darben gayre muberrih' yani 'şiddetli olmayan, hafifçesi' ile dövün. Ayette dövme emrinden önce geçen *'O halde iyi kadınlar Allah'a karşı itaatli olan ve Allah kendi haklarını nasıl korudu ise, kocalarının yokluğunda, onların hukuklarını koruyan kadınlardır.'* ifadesi de bu anlamı kuvvetlendirmektedir. Zira kocalarının yokluğunda, onların hukuklarını korumak namuslarını muhafaza etmek anlamındadır.

Bu ayetin zina suçunun tesbiti ile hükmedilen had cezası ile ters düştüğü de söylenemez. Zira ayette suçun tesbitinden önceki halden yani nüşuzlarından endişe duyulan kadınlardan bahsedilmektedir. Suçun tesbitinden sonraki hüküm ise ilgili Nûr ayeti ile şekillenmiştir.

ONSEKİZİNCİ AYET

﴿ بِمَا فَضَّلَ اللّهُ بَعْضَهُمْ على بعْض ﴾

Allah'ın kendi lütfundan, bir kısmına diğerlerinden daha farklı özellikler vermiş olması…' (Nisâ, 4/34)

Tek Uzuv

Kur'ân'ın i'câz özelliği gereği, على بعْض بِمَا فَضَّلَ اللّهُ بَعْضَهُمْ 'Allah'ın kendi lütfundan, bir kısmına diğerlerinden daha farklı özellikler vermiş olması' denilmiştir. Oysa yukarıdaki ifadenin yerine akla, بتفضيلهم عليهن onların kadınlara üstün kılınması sebebiyle ifadesinin Kur'ân'ın îcazlı ifadesine daha uygun olabilirdi şeklinde gelebilir. Ancak Kur'ân'ın seçmiş olduğu ifadenin altında başka hikmetler söz konusudur. Kur'ân burada, kadın ve erkeği adeta ayrılmaz birer uzuv olarak görmektedir. Erkeğe göre kadın ve kadına göre de erkek, insan vücudunun azalarına göre durumları gibidir. Örneğin, erkek o vücudun başı ise, kadın da cismi, kadın o vücudun başı ise, erkek de vücudu gibidir. Nasıl bir âzâ diğerine karşı kibirlenemez, erkek ve kadın da birbirlerine karşı kibirlenmesi uygun

değildir. Zira her âzâ birbirine muhtaç olup, her birisi de aynı vücud için vazife yapmaktadırlar[36].

[36] İlgili örnek için bkz. Sâbûnî Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Beyrut, 1981, I/278.

ONDOKUZUNCU AYET

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ ﴾

'Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın! Başlarınızı meshedip topuklarınızla birlikte ayaklarınızı da yıkayın!' *(Mâide, 5/6)*

Namazın Ehemmiyeti

Ayette yer alan (إِذَا) şart edatının Arap dilinde bazı özellikleri vardır. Bu edattan sonra, edatın şart ve cevabı olmak üzere iki fiil gelir. Kendinden hemen sonra gelen şart cümlesi manasını muzari fiile çeviren mazi bir fiil alır. Cevap cümlesi mazi, muzari veya emir kipi olabilir. Ancak bu edatın özellikle seçilmiş olmasının ayetin mana zenginliğine kattığı nükte şu olsa gerekir; (إِذَا) edatı gelecek zamanda vukuu kesin olan veya olması gereken durumlarda, (إِنْ) ise kesin olmayan, ancak ihtimal dahilindeki şartlarda kullanılır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'de (إِذَا) edatı ile gelen şart cümleleri istikbalde kesin olan, şüphe götürmeyen (إِنْ) edatı ile gelen şart cümleleri de

ihtimal dahilindeki durumlarda kullanılmaktadır. Örnek verecek olursak:

{إذا وقعت الواقعة}- *Kıyamet koptuğu vakit* Kıyamet sahnelerinden birini anlatan bu ayet, kıyametin kesinlikle vukuu bulacağından (إِذَا) edatı ile gelmiştir.

{إذا زلزلت الأرض زلزالها} *Arz şiddetli sarsıntısı ile sarsıldığı vakit.* Aynı durum bu ayet için de geçerlidir. Kıyamet gününü anlatan bu ayet de (إِذَا) edatı ile gelmiştir. Şayet ayette (إِذَا) edatı yerine (إِنْ) kullanılısa idi bir ihtimal ve şek anlamı taşımış olurdu.

Şimdi (إِنْ) edatı ile gelen misallere bakalım: {إن تنصروا الله ينصركم ويثبت أقدامكم} *Eğer siz Allah'a yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı kaydırmaz.*

{يا أيها الذين آمنوا إن جاءكم فاسق بنبأ فتبينوا} *Ey iman edenler! Eğer fasıkın biri size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın...*

Dikkat edilecek olursa her iki ayette de (إِنْ) edatı ihtimal dahilinde olan şart cümlesi olarak görünmektedir. Ayette:

{إن يسرق فقد سرق أخ له من قبل} *Eğer o çalmışsa, daha önce bunun kardeşi de çalmıştı...*

Görüldüğü gibi ayet-i kerimede (إِنْ) edatının gelmesi (إِذَا) edatından anlam olarak daha uygundur. Zira *'o'* diye ifade edilen (Bünyamin)in çalma ihtimali zayıftır, şüphelidir.

Şimdi bu izahat çerçevesinde yukarıdaki ayeti ele alacak olursak (إِذَا) edatı ile gelen bu ayetin müminlere hitap ettiğini görüyoruz. Müminlerin şe'ni de namaz kılmalarıdır. Dolayısıyla ayet açık olarak namaz kılmanın müminlerin ayrılmaz vasfı kabul ettiğini bu edatla vurgulamıştır. Şayet hitap يا أيها الناس *'Ey İnsanlar!'* şeklinde olsaydı, içinde mümini, münafığı, inanmayanı, vs. içerdiğinden (إِنْ) edatı ile gelmesi gerekirdi, diyebiliriz.

Namazın ehemmiyeti bu satırlara sığmayacak kadar büyük, fersiz cümlelerin anlatamayacağı kadar azimdir.

YİRMİNCİ AYET

﴿ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ﴾

"Biz kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik." *(En'âm, 6/38)*

Her İlmin Anahtarı Kitaptadır

İlmî tefsir hareketi savunucuları, görüşlerine delil olarak مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ *'Biz kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik.'*[37], وَلا رَطْبٍ وَلا يَابِسٍ إِلا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ *'Yeryüzünde yaş ve kuru herşey apaçık kitaptadır.'*[38] ayetlerini getirerek, bütün ilimlerin Kur'ân'dan çıkarılabileceğini iddia ederler. Görüşlerini dayandırdıkları bir diğer delil de bu konudaki İbn Mes'ud (radıyallahu anh)'dan rivayet edilen görüştür. 'Kur'ân'da her ilim indirilmiş, içinde bize her her şey açıklanmıştır. Ancak ilmimiz Kur'ân'da bize açıklanmış olan ilimleri anlama konusunda acizdir.'[39] Bu bağlamda biraz da ifrata düşerek, hemen hemen her ilmî keşfin Kur'ân'dan bir bağlantısını kurmaya çalışırlar. Oysa

---

[37] En'âm 38.
[38] En'âm 59.
[39] el-Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, Bulak, 1301, VII/144.

Kur'ân-ı Kerim, tıp, astronomi, fizik, kimya vb. ilimler kitabı olamaz. Belki sadece, bu ilimlere anahtarlık yapan prensipler hâvidir. Oysa burada öncelikle bilinmesi gereken en önemli kuralın, sadece modern ilmin ulaşmış olduğu kesinleşmiş sonuçlarının, Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin üzerinde ittifak ettiği kesin yorumlarıyla çatışmayacağıdır. Bir diğer tabirle, modern ilmin, elindeki bütün teknolojik imkanlar neticesinde, sayısız deney ve tecrübeleriyle ulaşmış olduğu sabit ve değişmez en son nokta, Kur'ân'ın üzerinde ittifak ettiği en son yorumu ile daima barışık olacaktır. Bu bağlamda makbul olan ilmî tefsir, 'modern ilimlerle uzlaşan tefsir olarak' özetlenebilir. Çünkü 'her devrin kesin hakikatlermiş gibi kabul ettiği ve fakat yanlış olduğu ancak daha sonraları ortaya çıkmış olan kendine has kuruntuları olmuştur.'[40]

O halde Kur'ân'ın ilmî keşiflere işaret ettiği, bu ilimlere kaynak olabileceği zannedilen ayetleri aceleci bir tarzda, hali hazırda ilmin ortaya koyduğu verilerle yorumlamaya çalışmak veya bu verilere Kur'ân'dan bir mesned aramak çok büyük yanlışlara sebebiyet verecektir. Her ne kadar ilmî de kabul edilse, değişebilirliği muhtemel nazariyeler Kur'ân hakikatleri ile mukayese dahi edilemez. Bilim tarihi, bir zaman için doğruluğuna inanılan bir teorinin, deney ve tecrübeler neticesinde yanlış olduğuna şahid olmuştur. Durum böyleyken, aceleci bir tavırla Kur'ân ayetlerini, doğruluğu kesinleşmemiş bu nazariyelerle yorumlamaya kalkışmak, Kur'ân hakkında şüphelere sebebiyet verecektir. Zira herkesten, olası tezad durumun Kur'ân'ın ayetleri değil, onun yanlış yorumu olduğunu anlamasını beklemek

---

40 Akdemir Salih, 'İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve Ondokuz Rakamı Üzerine' adlı giriş, Draz Abdullah, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru*, İstanbul, 1983, s. 10.

haksızlık olacaktır. Bu konuyla ilgili vereceğimiz en bariz örnek, *Tefsîru'l-Kebîr* sahibi Fahreddin er-Râzî'nin Bakara Sûresi 22. ayet hakkında yapmış olduğu yorumdur. er-Râzî, Kur'ân'ın, الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشاً '*Yeryüzünü size yatak yaptı*' ayetini günün hâkim olan anlayışı çerçevesinde, dünyanın dönmediğine delalet ettiği şeklinde yorumlamıştır.[41]

41 er-Râzî Fahreddin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Tahran, II/102.

YİRMİBİRİNCİ AYET

﴿ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ﴾

'Üzerine Allah'ın adı zikredilmeyen şeylerden yemeyin, o fısıktır.' *(En'âm, 6/121)*

Allah'ın Adıyla Yemek

Fukehâ nezdinde Ayetin sarih anlamı, hayvan kesme ve boğazlama meselesi olarak görülmüş, kurban veya boğazlanmak üzere kesilecek olan hayvanların yenmeleri câiz olabilmesi için, kesilirken üzerine Allah'ın ismi zikredilmesi şart koşulmuştur. Bu noktadan hareketle, *'Üzerine Allah'ın adı zikredilmeyen şeyler'* kesilmeden ölmüş leşler gibi, Allah'tan başkasının adı zikredilerek kesilenlerdir.[42] Burada hatırlanması ve üzerinde durulması gereken husus; emredilen tesmiyenin, kul olarak Mun'im-i Hakîkiyi unutmamak, şükür ve tefekkür ile O'na ilticâ etmek olduğudur. Durum böyle olunca ayette geçen

---

42 Kasıtlı veya unutulmak suretiyle Allah'ın adı zikredilmeyen *metrûku't-tesmiye*'ler hakkında ihtilaf olmakla birlikte, ayetin zâhiri esas alınacak olursa, bir beis olmaması gerekir.

emr-i İlâhi mahlukatı çepeçevre donatan bütün nimetler için geçerli olması gerekir. Her ne kadar, Ayette geçen *yemeyiniz* lafzı gereği öncelikli olarak yemek ve içmek cinsinden bütün nimetler anlaşılsa bile; umumi olarak da yaşamımızda doğrudan veya dolaylı olarak istifade ettiğimiz her şeyin başında Allah'ın adının anılması ve nimetin O'na hasredilmesi gerekir. Çünkü *yemek*le ifade edilen, istifade neticelerinden biridir. Bu meâlde Cen'ab-ı Hakk bazı ayetlerde şöyle buyurmaktadır:

وَآتُوا الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ وَلا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ *Yetimlere mallarını verin, temizi verip murdarı almayın*, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin.[43]

وَلا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ *Bir de, birbirinizin* mallarını haksız yollarla yemeyin.[44]

Buradan yemekle ifade edilen lafzın genel anlamda yararlanmak olduğunu anlıyoruz. Durum böyle olunca, çepeçevre kuşatıldığımız nimetlerin kullanımı sırasında, kulluğun gereği olarak bir ücret ödememiz gerektiği, bu ücretin de, nimetlerin gerçek sahibini unutmamak, O'na şükür kabilinden bu nimetleri O'na ilcâ ettirmek olmasıdır.Bediüzzaman konuyla ilgili şöyle der: Esbab-ı zâhiriye eliyle gelen nimetleri o esbab hesabına almamak gerektir. Eğer o sebep ihtiyar sahibi değilse (meselâ hayvan ve ağaç gibi), doğrudan doğruya o nimeti Cenâb-ı Hak hesabına verir. Madem o lisan-ı hal ile Bismillâh der, sana verir. Sen de Allah hesabına olarak Bismillâh de, al. Eğer o sebep ihtiyar sahibi ise, o Bismillâh demeli, sonra ondan al. Yoksa alma. Çünkü وَلا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ âyetinin mânâ-yı sarihinden başka bir mânâ-yı işarîsi şudur ki: 'Mün'im-i Hakikîyi hatıra getirmeyen ve Onun namıyla

---

43 Nisâ 2.

44 Bakara 188.

verilmeyen nimeti yemeyiniz' demektir. O halde, hem veren Bismillâh demeli, hem alan Bismillâh demeli. Eğer o Bismillâh demiyor, fakat sen de almaya muhtaçsan, sen Bismillâh de, onun başı üstünde rahmet-i İlâhiyenin elini gör, şükürle öp, ondan al. Yani, nimetten in'âma bak, in'amdan Mün'im-i Hakikîyi düşün. Bu düşünmek bir şükürdür. Sonra o zâhirî vasıtaya istersen dua et; çünkü o nimet onun eliyle size gönderildi.

YİRMİİKİNCİ AYET

﴿ يَا بَنِي آدَمَ .. وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴾

'Ey Âdemoğulları! ... Yiyiniz içiniz, fakat israf etmeyin; zirâ O israf edenleri sevmez.' (A'râf, 7/31)

İsrafta Ölçü

Ayet-i kerîmede yeme ve içmeye me'haz olan gıdalar helâl olanlardır. Zirâ haram olanların yenmesi ve içilmesi zaten yasak edilmişlerdir. Diğer bir anlayışla, şer'i şerifle haram kılınan yeme içme maddeleri dışındakilerin kullanımı ancak israf etmeme kaydıyla helâldir. Zira helâlde israf etme ona mübtelaya sebebiyet verir. Alışıldığı vakit de şüpheli şeylere tevessül eder. Bu yönüyle israfın yasaklanması insanların menfaati için İlâhi bir lütuf kabul edilmelidir.

Ayet-i Kerîme, *'Ey Âdemoğulları'* ifadesiyle israfı sadece müminlere değil, bütün insanlığa yasaklamaktadır. Buradan, israf etmenin zararlarının topyekün insanlığa baktığını anlamaktayız. Zira israf, insanlık için mahda zarar olduğu için yasaklanmıştır. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) denizin kenarında bile

alınacak abdestte israf yapılmamasını tavsiye buyurarak dengeli yaşamanın bir karakter haline gelmesine işaret etmektedir. Yeme-içme mevzuunda bile yetecek kadar az bir kalori ile iktifa mümkünken fazlasının vücudun dengesini bozduğu, kimyasını etkilediği malumdur[45].

Ayet-i Kerîme'den süzülen manaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Allah şâri'i mutlaktır. Helal ve haram kılan ancak O'dur.

Kur'ân-i Kerîmde sadece müminlere va'z edilen hükümler dışında topyekün insanlığa va'z edilen hükümler de vardır. Bu tür hükümler sosyal hayatın sağlıklı olarak devam etmesi için temel hükümlerdir.

İsraf haramdır. Şer'i şerifle haram kılınan yeme içme maddeleri dışındakilerin kullanımı ancak israf etmeme kaydıyla helâldir.

Helâl şeylerin kullanımında dahi rehavet göstermemek gerekir. Zirâ helâlde israf edenler, ona mübtelâ olurlar. İsrafa alışan bir insan ise, alıştığı kadarını bulamadığı ortamlarda şüpheliye meyletmeye başlar.

---

45 Bu bağlamda serdedilen bir başka yorumda şöyle denilmektedir: 'İsraf ahlak olarak mezmumdur. Abdest alırken ayağımı kuruladığım kâğıdı kurutup bir daha kullanmak isterim. İsraf fiili olarak haramdır. Senin bir şey kaybetmen esasına göre değil, ahlak olarak haramdır. Bugünkü medeniyet israf üzerine gidiyor. Efendimiz (a.s.m.) deniz suyundan abdest alırken bile israf etmeyin buyuruyor. Daha az bir suyla ihtiyacını gideriyorsan daha az su kullanacaksın. Nasıl olsa bedava demeyeceksin. Civanmertlik başka bir şeydir. İcabında cebimi boşaltır, el açana da açmayana da dağıtırım. Ama musluktan bir damla suyun akmasına, boşu boşuna ampulün yanmasına kahrolurum. Bir yalana, bir de israfa karşı çok şiddetli tepkim vardır. Birinin az yalan söylediğini hissetsem bir gecelik uykuma mal olur. Sürç-ü lisan da olsa neticede yalandır. Konuşurken ne konuştuğunuza dikkat etmelisiniz.'

YİRMİÜÇÜNCÜ AYET

﴿ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾

'Siz hacca gelenlere su dağıtma ve Mescid-i Haramı mâmur etme işini, Allah'a ve âhiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden müminin işi ile bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah indinde eşit olmazlar. Allah o zalimler gürûhunu hidâyet etmez, umduklarına eriştirmez.' *(Tevbe, 9/19)*

Ehem-Mühim

Bu ayet-i kerîme'de önceliklerin ehemmiyeti nazara verilmektedir. Dinin şeari içinde en önemli rükunlardan biri olan Hacc ibadetini ifa edenlere yardımcı olma ve ihtiyaçları çerçevesinde onlara su dağıtmanın önemsiz olduğu söylenemez. Ancak arasında Hacc ibadeti de olmak üzere dinî şeairin ikamesi ve gönüllerde hak ettiği mevkiyi elde etmesi adına Allah yolunda mücahede etme mühimmin önünde ehem bir ibadettir. Özellikle belli dönemlerde farzlar üstü farz olarak öncelik sırlamasında ilk

olmayı hak etmektedir. Şayet ihmal edilecek olursa şahsî farzların da terkine sebebiyet verecektir. Bu zaviyeden hareketle Üstad Hazretleri 'emri bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker' vazifesinin farzlar üstü bir farz haline geldiği bir zamanda müsbet de olsa lokal hareketleri uygun görmemiş 'Neme lâzım, çekileyim bir mağaraya, kendi ibadetimi yapayım...' diye düşünmenin dahi şefkat tokadına sebebiyet vereceğini ihtar etmiştir.

YİRMİDÖRDÜNCÜ AYET

﴿ قُل لَّن يُصِيبَنَا إِلاَّ مَا كَتَبَ اللّهُ لَنَا ﴾

'De ki: 'Allah bizim hakkımızda ne takdir etmiş, ne yazmışsa başımıza ancak o gelir.' *(Tevbe, 9/51)*

Kaderin Müsbet Oluşu

Bu ayet dünyada insanın başına gelen her şeyin Cenâb-ı Hak'ın ilm-i muhiti dahilinde cereyan ettiğini vurgulamaktadır. Bu inanç mümine huzur vermelidir. Zira mülk O'nun elindedir, dilediğini yapar. Ancak bir şey vardır ki; Allahü Teâlâ'nın kullarına takdir ettiği her ne olursa olsun aslında inanan kulu hakkında hayırlısı odur. Sebeb-i nüzula göre bu ayette münafıklara verilmesi gereken kainata ve hadiselerine bakışta mümince nazar var; o da 'onlara karşı zafer, yahut şehid olmak' gibi her iki seçenekten herhangi birisi kendileri için hep müsbet ve en hayırlısı olacağı hükmüdür. Zira ayette "على" harfi ceri yerine "ل" harfi kullanılmıştır. Zira Allahu Teâlâ'nın kullarına takdir ettiği kader müminler için devamlı hayırlı olup, onların aleyhlerine değildir.

Dünyada insanların başına gelen her şey Allah'ın bilgisi dahilinde cereyan etmektedir. Onun bilgisi ve takdiri olmadan hiçbir şey gerçekleşmez. Allah kuluna neyi lâyık görüyorsa onu takdir eder. Mümin insan başına iyilik de gelse kötülük de gelse, 'Ben buna lâyıktım' inancından hareket edecek, başına gelen kötülüklerden dolayı Allah'a isyan etmeyecektir. Ayrıca bu yaklaşım aslında mümine has ve ona layık bir imtiyaz olarak kabul edilmelidir. Zira İmam Müslim mahreçli bir hadis-i şerifte Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem):

عجبا لأمر المؤمن إن أمره كله خير ، وليس ذاك لأحد إلا للمؤمن ؛ إن أصابته سرّاء شكر ؛ فكان خيراً له ، وإن أصابته ضرّاء صبر ؛ فكان خيراً له . *'Mü'minin işi tamamen şâyân-ı taaccübdür. Mü'minin işine hayret edilir. Müslümanın, müminin işi hayret edilecek durumdadır. Çünkü, onun her işi her bakımdan tamamen hayırdır. Yâni insan mümin oldu mu, her şeyi ile hayır; hangi yönden baksan, hangi tarafına baksan hayırdır. Bu başka bir kimse için böyle değildir; sadece mü'min için böyledir.'* buyurmaktadır.

YİRMİBEŞİNCİ AYET

﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ ﴾

"Zekâtlar sadece fakirlere, düşkünlere, zekât toplayan görevlilere, kalpleri İslâma ısındırılacak olanlara, esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve gariplere mahsustur." (Tevbe, 9/60)

Psikolojik Dağıtım

Yukarıdaki âyetten zekât fonundan alabilen sekiz sınıf zikredilmektedir. Ancak dikkat edilecek olursa bunlardan ilk dört sınıf, yani (fakirler, düşkünler, zekât toplayan görevliler ve kalpleri İslâma ısındırılacak olanlar) için "ل" harfi ceri, geri kalan diğer dört sınıf, yani (esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenler, borçlular, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve garipler) için de "في" harfi ceri kullanılmıştır. Zira, ilk dört sınıfın zekâtı hak etmesi, onların mülk-i ehliyetlerinden dolayıdır. Yâni "ل" harfinin adı geçen ilk dört sınıfa bağı dışarıdan bir bağdır. Bunun için mülkiyet lamı en uygundur. Ayette zikri geçen diğer dört sınıf

ise bu zekata daha çok ihtiyaç duyan kesimdir. Dolayısıyla "في" harfi ceri burada belâğat açısından tam yerinde kullanılmıştır. Zira "في" harfi ceri, işlev olarak 'viâ', yani her hangi bir kabın vazifesini yapar. Örneğin, له علم dediğimizde 'onun ilmi var' anlarız. Ancak, العلم فيه dediğimizde ise, 'ilmin onun içinde olduğunu, onda bulunduğunu' anlarız. Bu kullanım, bir öncekinden mâna açısından daha etkilidir. Yani onlara verilecek olan sadaka, bir kaba herhangi bir şey koyulması gibi, onların içine konuluyor gibi anlaşılmalıdır.[46]

[46] Bkz. en-Nesefî Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Tefsîru'n-Nesefî*, Beyrut, ts., s. 132; Hâdi 'Atiyye Matru'l-Hilâlî, *el-Hurûfu'l-Âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, 1986, s. 350-351.

YİRMİALTINCI AYET

﴿ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةً فَلَوْلاَ نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُواْ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴾

"Bununla beraber müminlerin hepsinin top yekün sefere çıkmaları uygun değildir. Öyleyse her topluluktan büyük kısmı savaşa çıkarken, bir takım da din hususunda sağlam bilgi sahibi olmak, dinî hükümleri öğrenmek için çıkıp gayret göstermeli ve geri döndüklerinde kötülüklerden sakınmaları ümidiyle, kavimlerini uyarmalıdır." *(Tevbe, 9/122)*

Tavzif

Bu ayet, satır arasında birçok hükmü ihtiva etmektedir. Öncelikle Allah'ın dinini i'lâ etme adına yapılan azm-u gayretlerin adı olan cihadın farz-ı kifayet olduğu nazara verilmekte. Zira ayette müminlerin hepsinin top yekün sefere çıkmalarının uygun olmadığı üzerine vurgu yapılmıştır.

Bu arada farz-ı kifayenin ihtiyacı karşılamayacağı ve kifayet etmeyeceği noktada her güç yetiren üzerine farz-ı ayna dönüşeceği de hatırdan çıkmamalıdır.

Ayrıca dini öğrenme ve öğretme çabalarının cihad ile karşılıklı kefelere konmuş olması bu mevzunun ne derece önem arzettiği ve ne derece gerekli olduğuna işaret ediyor. Zira cihadın ehemmiyeti ve doğru ifâ edilmesi İslâm'ın doğru öğrenilip-öğretilmesiyle ilgilidir. Bu arada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da ayetin inmiş olduğu zaman birimi göz önüne alınacak olursa savaş ortamında bile ilme yer ayrılması gerektiğine işaret eden bir dinin bir taraftan savaşı bir gaye olarak görmediği, belki bir araç olarak telakki ettiği; diğer taraftan da asırlar öncesinden ilmin kıymetini nazara verdiği anlaşılmaktadır.

Ayette ayrıca dünya işlerinde kolektif hareket etmenin önemine işaret edilmekte. Bu babtan olmak üzere yapılacak olan işlerde vazife paylaşımının gereği de nazara verilmektedir.

Ayetten ayrıca dinî hakkıyla öğrenecek uzman kadroların yetişmesi gerekliliğine de işaret vardır.

YİRMİYEDİNCİ AYET

﴿ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقُلْ حَسْبِيَ اللّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ
وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴾

'Buna rağmen aldırmaz, yüz çevirirlerse, ey Resulüm! de ki: 'Allah bana yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben yalnız O'na dayanırım. Çünkü O, büyük Arş'ın, muazzam hükümranlığın sahibidir.' (Tevbe, 9/129)

Gerçek Hükümranlık

Ayet-i Kerîme'de müşriklerin kendilerine iki cihan saadetine çağıran daveti yüz çevirmeleri karşısında Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e teselli kabilinden Allah (celle celâluh)'ın kendisine yeteceği işaret edilmiş ve bu hakikati de *'Allah bana yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben yalnız O'na dayanırım. O, büyük Arş'ın, muazzam hükümranlığın sahibidir* ' sözleriyle gönlüne yerleştirmesi istenmektedir. Özellikle 'Arş' kelimesinin zikredilmiş olması Cenâb-ı Hak'ın azamet ve celâlinin nazara verilerek dünyanın hakaretliği ve hiçbir şeye değmeyeceği iş'ar edilmektedir. Yani asıl güç, kudret, mülk ve memleket ötelere aidiyettedir; dünya ve

dünyalık adına her şey, ama her şey bütün ihtişam ve şaşaasıyla da yok olmaya mahkumdur.

Başta Ubeyy İbn Ka'b ve Saîd İbn Cübeyr kanalıyla gelen rivayetlerde bu ayetin en son inen ayet olması da oldukça mânidar olsa gerektir.

YİRMİSEKİZİNCİ AYET

﴿ اقْتُلُواْ يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضاً يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُواْ مِن بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ . قَالَ قَآئِلٌ مَّنْهُمْ لاَ تَقْتُلُواْ يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴾

'Yusuf'u öldürün yahut onu uzak bir yere atın ki babanızın sevgi ve teveccühü yalnız size kalsın. Ondan sonra da tövbe ederek salih kimseler olursunuz. İçlerinden biri: 'Yusuf'u öldürmeyin, o kuyunun dibine bırakın. Yolcu kafilelerinden biri onu yitik olarak alıp götürsün. Eğer yapacaksanız böyle yapın!' dedi." (Yusuf , 12/9-10)

Yusuf'u Öldürmeyin

Yukarıdaki âyetlere dikkat edilecek olursa, أَرْضاً *-her hangi bir yer*, kelimesi nekre gelmiş, diğer bir ifadeyle belirlilik anlamı veren "اَلْ" takısı belli bir maksadla düşürülmüş, الْجُبّ - *o kuyu* kelimesi ise marife olarak gelmiş, diğer bir ifadeyle "اَلْ" takısı özellikle getirilmiştir. Dil ve belâğat açısından değerlendirilecek olursa, bu yapının anlamı doğrudan etkileyen bir misyonu

olacaktır. Zira, nekrelik genellik anlamı taşır. Nekire isim, ifade ettiği şeylerin bizzat kendisi olmayan ve tek bir varlığı göstermeyen isimlerdir. Bu tür isimlerin içerdiği anlamları tek bir objeye hasredilemez. Nekire kelimeler, başına *belirlilik* ifade eden "اَلْ" getirilmesi suretiyle ma'rife *-belirli* yapılır. Marife ise, belirli bir şeye delalet eden isimdir. "اَلْ" takısının aslî görevi eklendiği nekre isimleri ma'rife haline getirmesidir[47].

Kanaatimizce, kardeşleri Yusuf (aleyhisselâm)'ı öldürmek isteği ile plan kurarlarken öncelikle onu öldürmeyi hedeflemişlerdi. Bunu âyetin başında yer alan اقْتُلُواْ يُوسُفَ *-Yusuf'u öldürün!* sözünden anlayabiliriz. Daha sonra أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضاً - *yahut onu uzak* bir yere *atın* önerisi takip etmektedir. Bu teklif de bir çeşit ölüm anlamına gelmektedir, bunu cümlede bulunan her hangi bir yer anlamındaki nekire أَرْضاً kelimesinden anlamaktayız. Öyle bir yer ki, muayyen bir ferde delâlet etmeyip, umum ifade eden bilinmeyen bir yer, yani açlıktan susuzluktan, belki de yırtıcı hayvanların saldırılarına maruz kalarak ölebileceği belirsiz bir yer. Bütün bu anlamları أَرْضاً kelimesinin nekre gelmesinden çıkarmaktayız. Ancak bu ölüm ilkine göre daha farklıdır. İlkinde, doğrudan öldürme önerisi varken burada dolaylı yoldan öldürme istemi vardır.

Daha sonraki merhalede ise öldürülmesinden vazgeçilme durumu söz konusudur. لاَ تَقْتُلُواْ يُوسُفَ - *Yusuf'u öldürmeyin!* وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ –Onu, o kuyunun *dibine bırakın* teklifi gelir. Zira o, her ne kadar kıskanıyor olsalar da, yine de kardeşleridir. Onlar da her ne kadar günah işleseler, yine de peygamber ocağında yetişmiş iman sahibidirler. Cürümlerini, daha sonra yapacakları tövbe ile gizlemeye çalışmakta, bir yerde vicdanlarını rahatlatmak

---

47 İbn Hişâm, *a.g.e*, I/49-50; Arapça'da اَلْ *-harf-i tarif* genel olarak ma'rifelik (belirlilik) dışında, ism-i mevsûl, zâid ve ivaz/karşılık vazifeleri de vardır.

istemektedirler. وَتَكُونُواْ مِن بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ *Ondan sonra da tövbe ederek salih kimseler olursunuz.*

Bu merhalede وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَةِ الْجُبِّ Onu, o kuyunun *dibine bırakın* cümlesinde yer alan kuyu kelimesi الْجُبّ marife gelmiştir. Kelimedeki tek bir el harfi misyon olarak kardeşlerinin, Yusuf'u öldürmek istememelerine delalet etmektedir. Bu merhalede artık, Yusuf (aleyhisselâm)'un, kardeşleri tarafından bilinen o kuyuya sadece bırakılması teklif edilmektedir. Öldürülmesi istense idi, bilinmeyen bir kuyuya bırakılması teklif edilirdi. Yani, bir araya gelme nedeni olan Yusuf (aleyhisselâm)'un öldürülmesi planlarından, merhale merhale vazgeçilerek, onun sadece o diyardan uzaklaştırılması önerilmektedir. يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ *Yolcu kafilelerinden biri oradan geçerken onu alıp götürsün*, sözü de bu hükmü desteklemektedir. Bunu da إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ *Eğer yapacaksanız böyle yapın!* sözüyle kısmen hafifletmektedir.

YİRMİDOKUZUNCU AYET

﴿وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾

'Şehirde birtakım kadınlar: 'Duydunuz mu?'dediler: 'Vezirin hanımı uşağına gönlünü kaptırmış, ondan kâm almak istemiş! Sevda ateşi bağrını yakmış. Kadın besbelli çıldırmış!' *(Yusuf, 12/30)*

Kuran'ın Eşsiz Dil Mucizesi

Kur'ân-ı Kerîm vermek istediği mesajı seçmiş olduğu kelimelerle vurgulamaktadır. Seçilmiş olan her kelimenin bir anlamı olduğu gibi bu kelimenin morfolojik yapısının dahi verilmek istenen mesaja katkısı söz konusudur. Kur'ân-ı Kerîm vermek istediği mesajını bu özellikleri göz önünde bulundurarak takdim eder. Bu mevzuda Arap Dilinin karakteristik yapısı içerisinde çoğul kalıpları örnek verilebilir. Mesela Kur'ân-ı Kerîm, kimi yerlerde bir kelimenin cemî teksir veznini kullanırken, kimi yerlerde de aynı kökten gelen kelimenin cemî sâlim veznini kullanmaktadır.

Göze çarpan bu husus bazen cemî teksîr vezninin kısımlarından olan; cemî kesre veya cemî kılle kiplerinin kullanımında dahi görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm' in bu kelimeleri ayrı ayrı kullanmasının sebebi, bu vezinlerden her birinin ayrı ayrı manalara delalet ediyor olmalarından dolayıdır. Zira bu vezinler taşıdıkları sayısal değer ve manayı vurgulama açısından birbirlerinden farklılık arz etmmektedirler. Dikkatli okuma neticesinde bu kullanımların her birisinin Kur'ân'ın esrarlı iklimi içinde ayrı bir amaç ve özel mesaj içerdiği görülecektir.[48]

Bu babtan olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm yukarıdaki ayette cemî kılle kipi ile gelen kadınlar anlamındaki نِسْوَةٌ kelimesini sadece Yusuf Sûresinde, Hz. Yusuf ve onunla bir çeşit irtibat içerisinde bulunan kadınların bahsinin geçtiği iki yerde kullanmaktadır. Bunlardan ilki yukarıdaki ayet-i kerîme iken diğeri de

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ *Bunu duyan Hükümdar: 'Onu bana getirin!'dedi. Hükümdarın elçisi gelince Yusuf: 'Sen önce dönüp efendine de ki:* 'O ellerini kesen kadınların *meselesi neydi, kendisine soruver.'*[49] ayetidir.

Bu anlamda kullanılan bir diğer cemî çeşidi de cemî kesre

48 Yine dikkat edilecek olursa seçilmiş olan cemi kalıplarındaki kelimelerin harf sayısının fazlalığı ile mananın zenginleştiği görülecek ve bu kelimelerin içerisinde geçtiği ayetlerin ve ayetlerin yer aldığı sûrelerin genel anlamda nelerden bahsettiği ve neyi vurgulamaya çalıştığı ile ilgili daha birçok hikmetin de gözetilmiş olduğu anlaşılacaktır. Diğer bir ifadeyle bu cemî kalıplarının geçtiği ayetlerin ve bu ayetlerin yer aldığı sûrelerin işlemiş olduğu ana temaya muvafık olarak yerine göre kıllet/azlık, yerine göre de kesret/çokluk manalarına gelen çoğul kalıpları kullanılmıştır. Bu bağlamda olmak üzere ayetlerde yer alan cemî kılle kalıpları rakam söz konusu olduğu zaman üç ile on sayıları arasındaki çoğulları bildirmekte, on rakamının üzerindeki çoğullar için de cemî kesre kipi kullanılmaktadır. Bkz. *Arap Dili ve Edebiyatı Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Çoğul Sözcükler*, Güney Abdurrahman, Y.L.T., Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.

49 Yusuf, 12/50.

kipi ile gelen نِسَاءٌ kelimesi olup Kur'ân-ı Kerîm'de elli yedi yerde geçmekte.

Bunlardan bazıları şunlardır:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ *Ey kocalar!* Eşlerinizi *boşar, onlar da iddetlerini bitirirlerse, artık ya onları iyilikle yanınızda tutar yahut güzellikle salıverirsiniz! Onların hukukuna tecavüz etmek kasdıyla zarar vermek için eşlerinizi alıkoymayın! Kim böyle yaparsa kendine zulmetmiş olur.*[50]

وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لاَ تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلاَّ أَنْ تَقُولُوا قَوْلاً مَعْرُوفًا وَلاَ تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ *Sizden bu* hanımlarla *evlenmeyi düşünenlerin bu müddet esnasında, onlara bu niyetlerini çıtlatmalarında veya gönüllerinde tutmalarında bir beis yoktur. Allah sizin onları hatırınızdan geçireceğinizi pekiyi bilmektedir. Ancak meşrû sözler dışında, onlarla gizlice buluşma hususunda sözleşmeyin! Bekleme süresi sona ermeden nikâh akdine girişmeyin! Allah'ın içinizde saklı olan her şeye hakkıyla vakıf olduğunu bilerek O'nun emrine aykırı davranmaktan sakının! Hem de bilin ki Allah çok affedici, çok müsamahalıdır, cezayı çabuklaştırmaz*[51]

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلاَئِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ *Hani Melekler dediler ki: 'Meryem! Muhakkak ki Allah seni seçti. Seni tertemiz kıldı hatta seni dünyadaki* bütün kadınlara *üstün kıldı*[52]

وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالاً وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ *Eğer vârisler erkek ve* kız kardeşlerden *oluşursa erkek,*

50 Bakara, 2/231.
51 Bakara, 2/235.
52 Âl-i İmrân, 3/42.

kadın hissesinin iki mislini alır. Allah şaşırmamanız için size bunları açık açık bildiriyor. Allah her şeyi hakkıyla bilir[53]

Kur'ân-ı Kerîm'in نِسْوَةٌ kelimesini kullanmasının hikmetine ilişkin İbn Atiyye; "نِسْوَةٌ kelimesi ile kastedilen, (saraydaki) fırıncının, su işleriyle ilgilenen görevlinin, kapıcının ve hapis görevlisinin hanımlarıdır.[54]" yorumunu yapmaktadır. Bunun yanında bu iki kelimenin kaynaklardaki dilsel kullanımına da baktığımızda[55] bilinen genel anlamıyla kadın topluluğunun (bu İslâm kadınları olabilir, gayri müslim kadınlar olabilir, bir şehrin bir ülkenin kadınları olabilir) parçası (o parça sayısal olarak on rakamından daha fazlada olsa) kastedildiğinde cemî kılle kipi olan نسوة kelimesinin kullanılmakta olduğunu görmekteyiz.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'deki نِسَاءٌ kelimesinin geçtiği ayetleri incelediğimizde evlenme, boşanma, temizlik, miras gibi bütün kadınları ilgilendiren sosyal konuların işlenildiğini görmekteyiz. Bütün kadınların söz konusu olduğu bir anlatımda haliyle genel anlamda çokluk ifade eden cemî kesre kalıbı ile نِسَاءٌ (nisâün) kelimesinin kullanıldığını anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle Kur'ân-ı Kerîm bütünü kastettiğinde cemî kesre kipini, bütünün parçasını kastettiğinde ise cemî kılle kipini tercih etmektedir.

---

53 Nisa, 4/176.

54 Abdurrahman b. Temâm İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, Dâru İbn-i Hazm, Beyrut, 2002, s. 990.

55 نِسْوَة ve نِسَاءٌ kelimelerinin dilsel kullanımına ilişkin bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, IX, 47; Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es- Semerkandî, Bahru'l-'Ulûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I, 565; Zemahşerî, *a.g.e.*, VII, 45.

OTUZUNCU AYET

﴿ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقاً نَّبِيّاً إِذْ قَالَ لأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لا يَسْمَعُ وَلا يُبْصِرُ وَلا يُغْنِي عَنكَ شَيْئاً يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطاً سَوِيّاً يَا أَبَتِ لا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيّاً يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ الرَّحْمَن فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيّاً﴾

"Kitap'ta İbrahim'i an. Zira o, sıdkı bütün bir peygamberdi. Bir zaman o babasına dedi ki: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Hakikaten sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Öyle ise bana uy ki, seni düz yola çıkarayım. Babacığım! şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, çok merhametli olan Allah'a âsi oldu. Babacığım! Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını olmandan korkuyorum." (Meryem, 19/41-45)

Hassas Davet

Kıssada söz konusu edilen mevzu; tevhid, peygamberlik ve haşri konu edinen Meryem Sûresinin bütünlüğü içerisinde

Hz. Ibrahim`in insanlığı tevhide çağrısıdır. Bu çağrıda taklidin bırakılıp tefekküre ve istidlale tabi olunması istenmektedir. Baba burada sadece kıssanın bir kahramanı rolündedir. Bilindiği gibi, Kur`ân kıssaları birer edebî yapıt değil, tarihî olaylardır. Başka bir deyişle kıssada geçen olay, Hz. İbrahim ve babası arasında gerçekleşmiştir. Özellikle ”Babacı-ğım” lafzının seçilmesi ise bir çok hikmete mebnidir. Bunlardan; baba-oğul diyalogu içerisinde hitap edebi, baba-oğul ilişkisinde olması gereken sevgi tezahürü, davetin katı ve sert üslupla değil yumuşak ve nezaket içerisinde olma gerekliliği vb. hikmetler sayılabilir.

Kur`ân bu kıssadan hareketle umumi manada sosyal hayat içerisinde ve hususi manada akraba ilişkilerinde nezaketi esas alan böyle bir hitap şekli tavsiye etmektedir. Buna “Tekrar” yerine inkâr içindeki babasına karşı acıma, şefkat ve aynı zamanda muhabbet hisleri taşıyan iki büklüm olmuş bir oğlun onu ilahi azaptan kurtarma çabaları denebilir.

OTUZBİRİNCİ AYET

﴿ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى. قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا
عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى. قَالَ أَلْقِهَا يا موسى.فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ
حَيَّةٌ تَسْعَى. قَالَ خُذْهَا وَلا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الأُولَى﴾

'Musa, şu sağ elinde tuttuğun şey de ne? O asamdır dedi, üzerine dayanırım, onunla davarlarıma yaprak çırparım, ayrıca onunla daha bir çok ihtiyacımı gideririm. 'Bırak onu Musâ' buyurdu! Hemen bıraktı. Bir de ne görsün: Hızla kıvrılıp sürünen kocaman bir yılan oldu! 'Tut onu! Korkma, biz onu eski haline çevireceğiz.' buyurdu." (Tâhâ, 20/17-23)

Teslimiyet

Yukarıda meâlini vermiş olduğumuz bu ayetlerin anlamlarını zahiren, Cenâb-ı Hak'ın, elçisi olarak seçtiği Hz. Musâ (aleyhisselâm)'la, Tûr dağının da içinde bulunduğu Tuvâ vadisinde yapmış olduğu bir muhaveresi şeklinde görmemize mâni bir durum yoktur. Biraz daha detaya girer; *'Cenâb-ı Hak, Hz. Musâ'nın yaşamış olduğu çevresi ile bağlantılı olarak bazı sorularla Hz. Musâ'yı alıştırmak murâd etmektedir'* de diyebiliriz.

Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzî özelliği ile muvafık olarak, ayetlerde yer alan soru ve cevapların taşıdığı bazı manâ ve derslerin olabileceğini de gözardı etmemeliyiz.[56] Aksi takdirde, öncelikle ayette muhavere içinde geçen Cenâb-ı Hak'ın ifadelerinin taşıdıkları anlamlar hakkında ne gibi yorum yapabiliriz? Örneğin; *'Musa, şu sağ elinde tuttuğun şey de ne?'* ifadesi ne demektir? *'Bırak onu Musâ'* ve *'Tut onu! Korkma, biz onu eski haline çevireceğiz.'* ne anlama gelmektedir? Ardından, verilen cevapların da, mücerret 'Hz. Musâ (aleyhisselâm)'nın Cenâb-ı Hak'la yakalamış olduğu mükaleme fırsatını değerlendirerek tafsilata girmesi şeklinde' yorumlanması, doğru olma ihtimaliyle birlikte, kanaatimizce fazla doyurucu değildir. Çünkü farzu muhal 'mükaleme fırsatını değerlendirme adına tafsilata girme' olarak kabul etsek bile, yine de ayette yer alan ifadelerin sorgulanması gerekmez mi? Başka bir ifadeyle, ayetlerde yer alan ifadelerin içeriği nedir veya ne murâd edilmektedir? Özellikle Kur'ân kıssalarının serdindeki hikmetler içinde önemli bir yer tutan eğitim amacı da gözönünde bulundurulacak olursa, bu ifadelerin arkasında verilmek istenen başka mesajların olması muhtemel değil mi?

Kanaatimizce burada, karşımıza devamlı doğallık sıfatı ile tebârüz etmiş, hayatta ders alma, öğrenme yolunda hırsı, isteği

---

[56] Allah'ın irade sıfatından gelen tabiat sırlarla dolu olduğu gibi, kelâm sıfatından gelen Kur'ân da sırlarla doludur. Müfessirler Kur'ân deryasının birer dalgıcı olarak, insanlığa onun manâ denizinden nice inciler, mücevherler takdim ederler... Tabiat, zahirinin maverasında nice sırlar taşıdığı gibi, Kur'ân da ilk hatıra gelen manânın ötesinde nice nükteler taşır... (Eren Şâdi, *Kur'ân'ı Anlamada Farklı Yaklaşımlar,* İstanbul, 1988, s. 105-107.) İbn Haldûn konuyla ilgili yaptığı izahatta şöyle der: 'Ruh zahiri histen batınî hisse döndüğünde, dış duygular zayıflar, ruh kuvvetlenir. Bunun neticesinde ilmen bilinen şeyler şuhûd haline gelir, gözle görülür. Bu kişiler Rabbanî mevhibelere, ledünnî ilimlere, İlahî fütuhata mazhar olurlar. Başkalarının idrak edemediği varlık gerçeklerini idrak ederler.' (İbnHaldûn, *Mukaddime*, Beyrut, 1988, s. 469-470. Eren Şâdi, *Kur'ân'ı Anlamada Farklı Yaklaşımlar,* İstanbul, 1988, s. 104'ten naklen.)

ve mütevaziliği ile örnek teşkil eden bir Hz. Musâ (aleyhisselâm) ile verilmek istenen bazı dersler vardır. Fir'avn gibi, اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى *'Fir'avn'a git, o tugyâna ermiştir.'*[57] denilerek, hakkında küfrün en yüksek makamında tugyanla vasfolmuş birine gönderilirken, kendisine ve onun şahsında bütün insanlığa verilmek istenen bazı mesajlar olabilir. Her insanın hayattan alacağı ders ve tecrübe olabileceği gibi her peygamber de çevresinden ders alabilir, deneyim kazanabilir. İslâm tarihine göz atacak olursak, bunun örneklerini sıkça görebiliriz. Bunu yadırgamak beşeriyeti ve beşeriyetin gerektirdiği doğallığı inkar demektir. Bazen bu ders, bu terbiye, doğrudan alemlerin terbiyecisi Rabbu'l-âlemîn, Cenâb-ı Hak'tan da alınabilir. Bu ayette de Cenâb-ı Hak, Fir'avn'a göndereceği Hz. Musâ (aleyhisselâm)'ya; vazifesi esnasında kendisine kût gibi kesinlikle lazım olan sadece O'na teslim olması, O'na güvenmesi ve yakîn dersi vermesi muhtemeldir. Bunu, Fâtiha Sûresinde إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *'Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz.'* ayetiyle ifadesini bulan derste de görmekteyiz. Yani bir bakıma Cenâb-ı Hak peygamberi Hz. Musâ (aleyhisselâm)'ya Fir'avn'a giderken; fayda ve zararın sadece kendi elinde olduğu dersini, korkmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Vereceği cevabı bildiği halde*'Musa, şu sağ elinde tuttuğun şey de ne?* diye sormaktadır. Dikkat edilecek olursa soru tek ve oldukça nettir. Hz. Musâ (aleyhisselâm)'ın verdiği cevab ise, '*O asamdır dedi, üzerine dayanırım, onunla davarlarıma yaprak çırparım, ayrıca onunla daha bir çok ihtiyacımı gideririm.'* sözleriyle ifadesini bulan beş ayrı cevaptır. Bunlar: *1- Elimdeki asâ'dır. 2- Asâ benimdir. 3- Onun üzerine dayanırım. 4- Onunla davarlarıma yaprak çırparım. 5- Ayrıca onunla daha bir çok ihtiyacımı gideririm.* Bazı müfessirler bu makamda Hz. Musâ (aleyhisselâm)'nın Cenâb-ı Hak ile mukâleme fırsatını değerlendirmek adına, belki

57 Tâhâ 24.

de naz makamında sözü uzattığını söylerler. Doğru da olabilir. Ancak burada dikkatimizi çeken daha önemli husus, Hz. Musâ (aleyhisselâm)'nın vermiş olduğu cevaptaki bazı inceliklerdir. Öncelikle ayetin indiği ortam ve Hz. Musâ'nın psikolojik durumu düşünülmelidir. Bunlardan biri, o an için çobanlık yapan bir insanın, özellikle çöl ortamında kendisine çok faydası olduğuna kâni olduğu, onunla iş gördüğü, kendi ifadesiyle, *'Ayrıca onunla daha bir çok ihtiyacımı gideririm.'* dediği asâsına olan, belki de farkında olmayarak, alâkası, ondan fayda ummasıdır. Ayet bir bakıma insan psikolojisine müraâtle, insanın, meşgul olduğu şeyler hakkında soru sorulması ve ona cevap vermekten hoşlanacağına da işaret etmektedir. Neden olmasın?

Cenâb-ı Hak, *'Bırak onu Musâ' buyurdu!* yani, 'onu aklında, gönlünde... tuttuğun makamdan indir!', veya imtihan kabilinden deneme adına, 'bırak yere!', 'bırak ta gör ne olacak' demektedir.

Hz. Musâ, *Hemen bıraktı. Bir de ne görsün: Hızla kıvrılıp sürünen kocaman bir yılan oldu!* Yani elindekinin asâ olduğuna ve özellikle kendisinin olduğuna inandığı, çok güvendiği, ona dayandığını ifade ettiği, onunla davarlarına yaprak çırptığı ve onunla daha bir çok ihtiyacını giderdiğine inandığı asâ, hızla kıvrılıp sürünen kocaman bir yılan haline geldi. Diğer bir tabirle, o çok güvendiği asâ, çöl ortamı içinde bir insana olabilecek en zararlı hayvana dönüştü. Ve yine başka bir tabirle; insanın bir an için yararlı gördüğü bir nesne Allah'ın '*kun feyekûn*' emriyle zararlı bir hale gelebiliyordu. Hz. Musâ (aleyhisselâm) elbette Allah'ın kudretini biliyor ve ona inanıyordu. Ancak, وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ *'Hatırlat, zira hatırlatma müminlere fayda verir.'*[58] ayeti fehvâsıyla Hz. Musâ (aleyhisselâm) Cenâb-ı Hak tarafından hatırlatılıyor da olabilirdi. Yani bu, Fir'avn gibi, küfürde en son noktaya ulaşmış birisine gönderilecek olan birisine, Allah'ın sonsuz

[58] Zâriyât 55.

kudretini ikrar ve iş'âr kabîlinden verilecek bir ders olabilirdi. Bu noktada *'Tut onu! Korkma, biz onu eski haline çevireceğiz.' buyurdu.* denildi. Bir harfinin dahi ölçülü indiği ayetlerde böylesi bir ifade çok şey anlatıyor olmalıydı. Bu ayetten, Hz. Musâ (aleyhisselâm)'nın korkmuş olduğunu anlamak için fazla düşünmemize gerek yok. Evet Hz. Musâ (aleyhisselâm), birden, kendisinden fayda umduğu, sadık yardımcısından korkar olmuştu. Yani fayda ve zarar sadece Allah'tandı. O isteyince faydalı zannedilen de zararlı hale gelebilirdi.

İşte bu ders Hz. Musâ (aleyhisselâm)'ın peygamberlik vazifesinde, karşılaşacağı binbir çeşit sıkıntı ve mihnetler içerisinde kendisine lazım olacak en önemli kût olacaktı.

Ayet-i Kerîme'den süzülen manaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Zarar ve fayda ancak Allah'ın dilemesiyle meydana gelir.

İnsan bir işe başlamadan önce o işle alakalı gerekli şartlara haiz olmalıdır.

Soru sormak, eğitim metotlarından biridir. Muhatabını sınamak için soru sorulabileceği gibi, ders ve eğitim amaçlı da soru sorulabilir.

Ayet bir bakıma insan psikolojisine müraâtle, insanın, meşgul olduğu şeyler hakkında soru sorulması ve ona cevap vermekten hoşlanacağına da işaret etmektedir. Bu da bir çeşit insanları etkileme metodudur.

Bir kimsenin ehl-i ilim ve sülûk kabul ettiği insanlarla birlikteliğini uzatması faydalıdır. Bunun için gerektiğinde sözü uzatma, yakalamış olduğu mükaleme fırsatını değerlendirme olarak değerlendirilebilir.

Eğitim amacı Kur'ân kıssalarının serdindeki hikmetler içinde önemli yeri işgal eder.

Fir'avn küfrün en yüksek makamında olan tugyanla vasfolmuştur.

Her insanın hayattan alacağı ders ve tecrübe olabileceği gibi her peygamber de çevresinden ders ve deneyim kazanabilir. Bazen bu ders, bu terbiye, doğrudan alemlerin terbiyecisi Rabbu'l-âlemîn, Cenâb-ı Hak'tan da alınabilir.

İnsan, dünyada önem verdiği değerler hakkında iyi düşünmeli, onları hak ettiği makama koymalıdır.

Ayet, Allah'ın sonsuz kudretine açık bir delildir.

Kalplerde sadece Allah (celle celâluh) olmalıdır. Kalplerde O'nun makamını tutacak, ta'zime layık başka hiçbir şey olmamalıdır. O'nun dışında tazim edilen şeyler, haşâ şirke vesile olabilir.

OTUZİKİNCİ AYET

﴿ اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى
فَقُولا لَهُ قَوْلاً لَّيِّناً لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴾

"(Siz ikiniz) Gidin. Firavun'a, zira o iyice azdı. Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitab edin. Umulur ki tezekkür eder (aklını başına alır), yahut hiç değilse biraz çekinir." (Tâhâ, 20/43-44)

Kavl-i Leyyin

Bu ayetler birkaç zaviyeden ele alınabilir kanaatindeyim:

a) Firavn gibi zamanında inkarcılıkda zirvede bulunan bir kimseye gidilme onu Allah (celle celâluh)'a davet etme. Buradan Allah (celle celâluh)'a davet, yani emru bil maruf ve nehyu anil munker vazifesinin bir peygamber mesleği olduğunu da görüyoruz.

b) Böyle birisine bile yumuşak tarzda hitap etme. Zira yumuşak sözlülüğün yenemeyeceği hiç bir hasım olamaz. Kavl-i leyyin üslup kinleri, nefretleri yumuşatır, eritir gider. Burada satır arasında davetçinin şeriat-ı fıtriye gereği zaman zemin şartlarını en iyi şekilde etüt ederek hareket etmesinin nazara verildiğini de söyleyebiliriz.

c) Bu vazifede yanında zahir olacak bir başkasının da bulunması ki; Kur'ân'ın tavsiye ettiği bu davranış modelinin cemaî hareketin önemine işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir. Zira böylesi birliktelikler aynı hedefe kilitlenmiş kimselerin maneviyatlarını güçlendireceğinde şüphe olmadığı açıktır.

d) Bu yardımcının Mûsa (aleyhisselâm)'ın en güvendiği, nazının geçtiği kardeşi olması. Zira Mûsa (aleyhisselâm) Firavn'ı yakından tanıyor, hiddetini yakinen biliyor ve de sarayında yetişmiş olmasından dolayı ona karşı psikolojik bir eziklik hissediyor olabilirdi. Bu psikolojik ruh haletini bastıracak ve bu zaafını en aza indirecek birinin en yakını kardeşi olması tabii olsa gerektir.

e) Firavn gibi Kur'ân'ın tavsifi ile kalb ve kafası imana kapalı tugyanda olan birinin hidayeti hakkında bile ümitsizliğe kapılmama. Bu mevzunun özellikle davetçiye bakan bir diğer hususiyeti de bu vazifeye ümitle başlama mevzuunda teşvik etmesi denebilir. Zira ayette geçen (lealle) harfi tereccî anlamına gelir. Bu edat yerine daha çok imkânsız talepler için kullanılan (leyte) temenni edatı gelebilirdi. Cenâb-ı Hak özellikle (lealle) harfini kullanarak gönüllerde hiç kimse hakkında ümitsizliğe yer olmaması ve davet eden kimsenin vazifesine inanarak ifâ etmesinin gereğini anlıyoruz.

Ayette geçen 'Tezekkür' kelimesi, tefa'ul babındandır. Bu bab tekellüf, zorluk manasını ihtiva eder. Buradan da günahların cazibesinin ne derece etkili olabileceğini, küfür halinin hakikati kavramada en büyük engel olduğunu, bu kimselerin hidayete ermelerinin zaman alacağını, dolayısıyla davetçiye bakan yönüyle de çok sabır gerektirdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, burada bir tekellüf söz konusudur.

OTUZÜÇÜNCÜ AYET

﴿ لاَ يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴾

Onlar cehennemin hışırtısını bile işitmeyecek, canlarının çektiği nimetler içinde ebedî kalacaklardır.' (Enbiya, 102)

Ses Ahengi

Kelimenin telaffuz edilirken ortaya çıkan ses ahenginin somut olarak tarif edilemeyen bir ilhamı vardır. Bu ilham bir diğer kelimenin verdiği ilhamdan farklıdır. Ancak bunu tabir etmek oldukça zordur. Örnek olarak 'ateş sesi'ni alalım. Araplar önceleri ateş sesine 'celebe' derlerdi. Kureyş ise 'hasîs' derdi. Arap hatta Arap olmayan da terim olarak safir yani ıslık harflerinden 'sin' (çıkardığı se sesi) harfinin tekrarıyla oluşan ses musikisi veya ahenginin büyük oranda ateş ıslık ve hışırtısına benzediğini idrak edecektir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm Enbiyâ suresinde '*Onlar cehennemin hışırtısını bile işitmeyecek'* diyerek ateşin manasıyla birlikte sesini de içeren 'hasîs' kelimesini kullanmıştır.

İşte Kur'ân-ı Kerîm bu örnekte olduğu gibi hangi kabile kullanırsa kullansın mana açısından daha zengin olan kelimeleri

seçiyordu. Böylece Kur'ân kelimeleri belâğat ve delalet ettiği anlamdaki isabet özelliği ile hususiyet kazanmış olup zannımca Kur'ân'ın lügavi i'cazının en temel taşı bu olsa gerektir.

OTUZDÖRDÜNCÜ AYET

﴿ وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللّٰهُ الدَّارَ الآخِرَةَ وَلا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا ﴾

'Allah'ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî âhiret yurdunu mâmur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma!' (Kasas, 28/77)

Nasibin Unutulmamas

Âyet-i kerime'de zikri geçen 'nasibi unutmama' mevzuu birçokları tarafından ayetin baş tarafında yer alan '*âhiret yurdunu mâmur etmeye gayret göstermek*' kısmı ile dünya hayatını denge de tutmak ölçüsü ile dünya hayatındaki meşru yollarla elde edilen dünya zevklerinden nasibini ihmal etme şeklinde anlaşılmıştır. Oysa Kur'ân bütünlüğü içinde değerlendirilecek olursa bu anlayışın eksik olduğu anlaşılacaktır. Zira Kur'ân-ı Kerîm ehemmi mühime tercihi esas alır. Muvazene yapılacak olsa ebedi saadet yurdu olan ahiret hayatı ile kısa, geçici ve fâni olan da dünya hayatı kıyas dahi edilemez.

Elmalılı Hamdi Yazır bu ayetin yorumuyla ilgili olarak: 'Dünyadan nasîbini unutma - Dünyadan nasîbi, ba'zıları halâl

Dünya rızkı ve meş'ru' Dünya zevkı diye anlamak istemişlerse de o geçici Dünyanın kendisi demektir. Asıl Dünyadan nasîb ise «Dünya Âhıretin mezreasıdır» muktezasınca Âhiret için edilen intifa', Âhırete kalacak ameldir. Yoksa Dünyadan nasîb nihayet bir kefendir[59].' diyerek özetlemektedir.

Bu yaklaşım dünya hayatını tamamen ihmal etme, yok sayma anlamına da gelmemelidir. Kısaca her şeye kıymeti ölçüsünde değer vermek esasına göre hareket edilmelidir.

O halde dünya Kur'ân'ın irşadıyla özetle kıymeti ölçüsünde ve sadece ahirete mezrea olma cihetiyle değerlendirilecek bir fırsatlar diyarıdır.

اَللّٰهُمَّ وَفِّقْنَا إِلَى مَا تُحِبُّ وَتَرْضَى

59 Yazır Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, V/3755.

OTUZBEŞİNCİ AYET

﴿ هَاأَنتُمْ هَؤُلاء تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ وَمَن يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَاء وَإِن تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ ثُمَّ لا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ ﴾

"İşte sizler Allah yolunda harcamaya dâvet ediliyorsunuz. İçinizden bazıları cimrilik ediyor. Her kim cimri davranırsa, ancak kendine cimrilik eder. Müstağnî (hiçbir şeye ihtiyacı olmayan), Allah'tır; muhtaç olan ise sizlersiniz. Şayet yüz çevirirseniz O, yerinize başka bir millet getirir de, onlar sizin gibi hayırsız, itaatsiz olmazlar." (Muhammed, 47/38)

Yüz Çevirme

Tefsirlerde yüz çevirmenin açılımı hakkında: Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e hitaben Sen'den yüz çevirirlerse; Allah'a itaat etmekten ve peygamberi tasdikten yüz çevirirlerse; imandan ve takvâdan yüz çevirirlerse; ayetin sibakında zikredilen ahkâm, emir ve yasakları kabul etmekten yüz çevirirlerse ve

cihadda Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yanında olmaktan ve O'na yardım etmekten yüz çevirirlerse gibi bir çok görüş ortaya konulmuştur. Bu yorumlar hemen hemen aynı hakikati dillendirmeye çalışmaktadır; yani yüz çevirmeyi. Netice itibariyle Allah'a ve Resûlüne, getirmiş olduğu dine ve diyanete sırt çevirme. Evet Allah ve Rasûlüne itaat, getirmiş olduğu dine sahip çıkma bir nasiplilikti. Minnet değil, şükür ister. Ve bu din sahipsiz değildir. Cenâb-ı Hak mühlet verir, tecrübe eder ve bekler; neticede liyakat yoksa bu fırsatı bir başkasına tevdi eder. O başkası da ilahi fermanla daha hayırlı olacaktır.

OTUZALTINCI AYET

﴿ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيداً ﴾

'Bütün dinlere üstün kılmak için Resulünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur. Buna şahit olarak Allah yeter." *(Fetih, 48/28)*

Dinin Tamamlanması

Ayetin işaret ettiği müjde Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) devrinde Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecûsilik olmak üzere üç din ile İslâmiyeti karşısına almış bütün ideoloji ve anlayışlara şamildir.

Bu ayet Hudeybiye seferi hakkındaki âyetlerin peşinden indirilmiş olmasının da ayrı bir hikmeti olsa gerektir. Malum olduğu üzere Mekke müşrikleri anlaşma akdine 'Allah'ın Resûlü' sıfatının yazılmasını red etmişlerdi. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de bu talebi geri çevirmeyerek mübarek elleriyle o ibareyi silmişti: Allah Teâla da sanki 'Onun Allah'ın Resûlü olduğunda bir şüphe olamaz. Bazılarının inanmıyor olmaları

bu hakikati değiştiremez. Allah'ın ona şahitlik edip desteklemesi yetmez mi.' diyerek müminlerin kırık ve yaralı gönüllerine teselli vermekte.

Ayette ifadesini bulan haber, istikbale matuf ilahi bir müjdedir; Allahu Teâla illâki nurunu tamamlayacaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu ifade yukarıdaki sûre dışında iki sûrede daha geçmektedir. Bunlar aşağıda zikrolunan Tevbe 32-33 ile Saf 8-9. ayetleridir:

يُرِيدُونَ أَن يُطْفِؤُواْ نُورَ اللّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّهُ إِلاَّ أَن يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ
هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ
Onlar Allah'ın nûrunu (İslâm veya Kur'ân-ı Kerim) ağızlarıyla üfleyip söndürmek isterler. Allah ise, nûrunu tam parlatmaktan başka bir şeye razı olmaz. Kâfirler isterse hoşlanmasınlar! O'dur ki Resulünü, bütün dinlere üstün kılmak için hidâyetle ve hak dini ile gönderdi. Müşrikler isterse hoşlanmasınlar! (Tevbe, 9/32-33)

يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ
رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ *O Resulünü, diğer bütün dinlere üstün kılmak için, hidâyet ve hak dini ile göndermiştir. İsterse müşrikler bundan hoşlanmasın.* (Saf, 61/8-9)

Ayet-i Kerîme'den süzülen manaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Hak din İslâm dinidir. Kıyamete kadar hak ile batıl arasında bir mücadele devam edecektir. İslâm dini netice olarak bütün dinlere galip gelecektir.

Dinin sahibi Allah (celle celâluh)'tır. Onu muhafaza edecektir.

Kur'ân-ı Kerîm 'üflemek' tabiri ile batılın mücadelesinin aslında çok basit, tutarsız ve ümitsiz olduğunu vurgulamaktadır.

İslâm dini zulumatı bertaraf eden, karanlıkları dağıtan bir ışık mesabesinde müsbet hareketin öncüsüdür.

Ayette geçen 'Bütün dinlere üstün kılmak' ifadesi İslâm'ın dışındaki toplumsal inanç, ideoloji, anlayış ve telakkileri de içine alır. Dolayısıyla bu türden davranışlar bir çeşit din olup, İslâm yaratılışın kimyasına muhalif olan bu davranış bozukluklarının netice itibarıyla hezimete uğrayacağını takrir etmektedir.

OTUZYEDİNCİ AYET

﴿ وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ ﴾

'Kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz!' *(Hucurat, 49/12)*

Kur'ân Resmi

Kur'ân-ı Kerîm'in okuyucusuna takdim ettiği resim, eşsiz güzellikte bir resim olup kişi onun karşısında uyum ve sanat değeri arasında hayretler içinde kalmaktadır. Sanat harikası olan şu tabloya bir bakınız: Ölü kardeşinin etini yiyen bir adamın resmi. Gözünün önünde bu manzara ne kadar çirkindir. Kalbin bu manzarayı nasıl reddeder, aklın onu tasavvur etmekten ne derece uzak kalır ve duyguların onun karşısında ne derece tiksinir. O, bir insanı gıybet eden kimsenin resmidir. Ölü kardeşinin etini oburlukla ve lezzetle çiğnemesi ölçüsünde onu seyredenlerin o derece kendisinden iğrenmekte ve tiksinmekte olması.

Bu öyle bir sanat değeri olan tablodur ki sadece renkleri, çizgilerin uyumunu taşımaz, aynı zamanda insani his ve duyguları da en çirkin haliyle resme ekler. Yani his ve duyguların da resmin içerdiği çirkinliğe katkısı bulunmaktadır.

Sanat"açısından en üst tabakada ölü kardeşinin etini yiyen bir kimseyi tahayyül edelim. Bu hem dinleyen hem de izleyen kimsede, karşılıklı yukarıdan aşağıya doğru resmin bütün renk ve çizgilerinde benzeri rastlanmayan bir manzaradır.

Belâğat ehli bu tasvirin kardeş namusunun parçalanmasının onun eti ile parçalanması benzetmesinin güzel bir temsilî kıyas örneği olduğunu söylerler. Zira gıybet eden kimse kardeşinin namusunu onun gıyabında parçalarken aynı zamanda etini de gıyabında parçalamış oluyor.

Ayrıca gıybet edilen kimse orada hazır olmamasından dolayı kendi nefsini savunma imkânı bulunmadığından eti kesilirken kendisini koruyamayan ölü mesabesindedir. Kardeşliğin gereği karşılıklı sevgi, merhamet, arayıp sorma, yardımlaşma iken gıybet eden kimse bu değerlerin aleyhine hareket etmesi nedeniyle kardeşinin etini parçalama ile denk duruma düşmüştür. Zira kardeşlik kardeşin korunmasını, muhafazasını ve savunulmasını gerektirir.

Gıybet eden kimse kardeşinin namusuyla eğlenmiş, onun gıybetini yapmaktan ve onu yermekten zevk alır hale gelmiştir. Onun bu durumu ölü kardeşinin etini yemeğe benzetilmiştir. Yani bir bakıma ölü kardeşinin etini yemekle kalmayıp ayrıca bu işi yaparken zevk almaktadır. Ve yine onu parçalamakla kalmayıp aynı zamanda yemektedir. İbn Kayyım konuyla ilgili der ki: Bu teşbih ve örneklendirmeyi, güzel konumunu, mantıkla hissin birbirleriyle uyumunu, muhataplara ayetin sonunda kardeşlerinin ölü etinin yenmesinin çirkinliğini haber vermesini, ayetin

başında da içlerinden birisinin böylesi bir işi yapmayı nasıl sevebileceğini ve böylesi bir işin kendi tabiatlarınca da hoş karşılanamayacağını inkâri bir metotla bildirmesini dikkatlice düşün. Ayrıca onlara sevdikleri şeyle kendi nefislerine en çirkin gelebilecek başka bir şeyi benzetmiş dolayısıyla akıl, fıtrat ve hikmet gereği bu tür şeylerden nefret etmeleri gerektiğini bildirmiştir.

OTUZSEKİZİNCİ AYET

﴿ خَلَقَ الإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ. وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ.
فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴾

'(Rahmân) insanı, pişirilmiş kuru çamura benzeyen bir balçıktan, cini de ateşin dumansızından/kısmından yarattı. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?" (Rahmân, 55/14-16)

Rabbin Nimetleri

Rahmân Cenâb-ı Hak teklife muhatap olan ins ve cinlere sûrenin başından bu yana örnek kabilinden tâdat ettiği nimetleri nazara vererek bu nimetleri itiraf ederek şükür vazifelerini yerine getirmelerini talep etmektedir.

Bu sûrede 31 kez tekerrür eden her *'O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?'* cümlesi kendinden önce zikredilen hususlara taalluk etmektedir. Bu cihetle tekrar sayılamaz. Çünkü 'tekrar', aynı lafız veya fikrin aynı siyak içinde yeniden kullanılmasıdır. Lafzın eşanlamlısı kabul edilen terim taşıdığı ortak mananın yanı sıra farklı anlamlar da içermektedir.

Bu farklılıkla beraber o makamda zikredilmesinin tetkik edildiğinde yeni faydaları mülahaza edilecektir. Tekrar olduğu iddia edilen bu ve benzer konumdaki ayetlerde mananın sadece lafız ile irtibatlandırılmış olması yanılgıya sebeb vermiştir. Oysa lafız tek başına bir anlam taşıdığı gibi bazen bir âyet içinde, bazen de diğer âyetler arasında ve farklı konular arasındaki siyak ilişkisi ile farklı manalara gelebilmektedir. Çünkü her 'tekrar' edilişinden sonra yeni nimetler zikredilmektedir. Allah Teala her bir faslın ardından insanlara ve cinlere hitap ederek onları sorgulamaktadır. Bu durumda 'O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?' âyetinin tefsir ve yorumu kendinden önce zikredilen hususlar ile birlikte yapılmalıdır.

Dikkat edilecek olursa bu sûrede 'tekrar' olduğu iddia edilen bu âyetlerden sekizinin, nimetlerin çeşitleri bahsinin akabinde, yedisinin cehennem ateşinin ve çeşitli derecelerdeki şiddetinin bahsinden sonra, sekizinin (biri insanlara diğeri de cinlere ait olduğu tespit edilen) ilk iki cennet ve onun kısımlarının zikrinden sonra, sekizinin de daha önce zikredilen o iki cennet dışında diğer farklı iki cennetin zikrinden sonra gelmektedir. Yani hakkında 'tekrar' olduğu iddia edilen bu âyet aslında kendinden önce zikri gecen farklı nimetlere verilen cevap mahiyetindedir. Kelime aynı olmakla beraber bir önceki farklı müteallaki ile birlikte yorumlanması gerektiğinden durum da farklıdır.

Bu ayetlere kadar 'Rabbin nimetleri' adına zikredilen hususların daha çok âfâki deliller cinsinden olduğu görülecektir. Yukarıdaki ayetlerde ise insan ve cinnin yaratılması gibi enfüsi delillere tefekkür tevcihi vardır. Öncelikli olarak yaratılma ve varlık sahasına çıkarılma kendi başına mutlak bir nimettir. Tek başına bu nimet de bırakın tekzibi mutlak şükür ister.

Dikkat edilirse kâinatta varlıklar zıtlarıyla kâim olup, zıtları vasıtasıyla bilinirler. İnsan da öyledir. Varlığını meydana getiren

maddî ve manevi iki temel unsur vardır. Maddî yani mülk yapısı et-kemik olup kesafete mahkumdur. Manevi yani melekût yapısını ise ruh oluşturur. İnsan ibadet-ü taatiyle Cenâb-ı Hak'ka iktirab ettikçe mülk cihetinde melekûtiyete yelken açar. Maksad da zaten iki zıddın bir bütün olmasıdır.

Öte yandan insan mahiyetiyle küllî, cismaniyetiyle cüz'î bir varlıktır. 'Cân' da öyledir. Biri balçıktan, kuru çamurdan, diğeri ise dumansız ateşten, ateşin özünden halk edilmiştir. Biri mülk diğeri ise melekût aleminin bir çeşit sorumlu temsilcileri olarak muhatap kabul edilmiştir. Demek ki, bu surede 'tesniye' kalıbıyla zikredilen nimetlerin bir yüzü mülke, diğer yüzü ise melekûta bakar. O makamda rububiyet her iki yöne de ayrı ayrı tecelli eder.

Hem bu ikili anlatım, rahmetin mülk ve melekutta, zahir ve batında, gayb ve şehadette, küll ve küllî, cüz ve cüz'î bütün tecellilerinde gerçekleştirdiğini gösterir. İnsanın bir gözünü mülke çevirir diğerini melekûta tevcih eder. Zahirde dolaştırırken, batına da sevk eder. Şehadet alemini gösterirken, perdeyi aralar gayba da baktırır. Küll de külli de hayret ve hayranlığı, cüzde, cüz'îde şükrü ve duayı kendine celbeder.

İnsanın mahiyeti küll, insanın fizikî yapısı ve şuhuda bakan yanı cüz; insan nev'i küllî teker teker her insan ferdi de cüz'î olduğu gibi, bütün varlığın ontolojik mahiyeti kül, bunların şuhuda bakan yanı cüz, her nevi kendi içinde külli ve o nev'e ait fertler cüz'î hükmündedirler.

Toplayacak olursak özetle şöyle diyebiliriz: Siz ins ve cin taifesi! O halde, Rabbinizin ins ve cin toplumunun yaratılması ve verasında gizlenmiş rububiyet ve bu rububiyetin bir göstergesi nice hikmetleri ile ilgili nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

OTUZDOKUZUNCU AYET

﴿ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ أَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ. لَوْ نَشَاء لَجَعَلْنَاهُ حُطَاماً فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ. إِنَّا لَمُغْرَمُونَ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ. أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاء الَّذِي تَشْرَبُونَ.أَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ. لَوْ نَشَاء جَعَلْنَاهُ أُجَاجاً فَلَوْلا تَشْكُرُونَ ﴾

'Ektiğiniz tohuma baksanıza! Siz mi onu yetiştiriyorsunuz Biz mi? Eğer isteseydik onu kuru çöp haline getirirdik, siz de şaşıp kalır, pişman olurdunuz: 'Eyvah! Emeklerimiz boşa gitti.' Hatta doğrusu biz rızıktan mahrum kaldık, sefalete mahkûm olduk.' derdiniz. Peki içtiğiniz suya ne dersiniz? Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa Biz mi? Dileseydik onu tuzlu da yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?" (Vâkıa, 63-70)

Yakîn

Kur'ân-ı Kerîm'de ifadesini bulan lügavî i'câza en güzel örneklerden biri Vâkıa Sûresindeki şu âyetlerde yer alan vurgu edatı olan 'lam harfinin' hazf ve zikri ile tek başına yüklenmiş olduğu misyondur.

Görüldüğü gibi ilk âyette "جَعَلْنَا" kelimesinin başına "لَ" harfi gelmişken, ikinci âyette aynı "جَعَلْنَا" kelimesinin başında bu harf yer almamaktadır.

İlk âyet, ekimden bahsetmektedir. Çiftçi, ekin için çalışır, çalışmasının karşılığında da kendince mahsûlü hak ettiğine inanır. Ziraat işi, çalışma ister, ter dökmek ister. Çiftçi de kendine düşen bu çalışmayı yapmıştır. Bu çalışmasının karşılığında kesin olarak hasad alacağına inanır. Bir yerde çalışmasının haklı gururu ile bekleme içinde olup, adeta minneti yoktur. Oysa takdir her zaman Allah'a aittir. Çalışma sadece bir sebeptir. Müsebbip ise ancak Allah (celle celâluh)'tır. Dolayısıyla havl ve kuvvetin ancak O'na ait olduğunu "لَ" vurgu edatı ile vurgulama gerekmektedir. Bu harf tek başına, iç güdüsel yanlış inancı red etme misyonu taşımaktadır. Oysa ikinci âyette durum farklıdır. İkinci âyet suyun indirilmesinden bahseder. İnsanoğlu da suya karşı her daim acziyetini itiraf etmektedir. Yağmuru indirmek hakkında güçsüzlüğünü kendisi de bilir. Dolayısıyla bu anlayışı vurgulayacak "لَ" edatına gerek yoktur.[60]

[60] İlgili örnek için bkz. Abbâs Fadıl Hasan, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Amman, 1991, s. 203.

KIRKINCI AYET

﴿ إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ لا يَمَسُّهُ إِلا الْمُطَهَّرُونَ ﴾

'Bu kitap, pek değerli, şerefli bir Kur'ân'dır. O iyi korunmuş bir kitapta, Levh-i Mahfuzdadır. Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz." (Vâkıa, 79)

Tertemizler

Bu ayetin tefsiri hakkında ihtilafa düşülmüş; bir görüşe göre ayette geçen Kitab'tan maksadın Kur'ân'ın yazılı şekli olan mushaf-ı şerif olup ona abdestsiz dokunmanın caiz olmadığı söylenmiştir. Bu görüşe göre ayet inşâ cümlesi kabul edilmiş ve ayette geçen (La) harfi de nehiy La'sı sayılmıştır. Bu durumda manası da *'temiz olanlardan başkası Ona dokunmaması gerekir, dokunmasın'* demektedir. Ancak bu cümle (Kitab)'ın sıfatıdır. Manası inşa ihtiva eden emrin nitelenmesi doğru olamaz. Zira tavsif haber cümlelerine yapılır. Ayrıca emir cümlesinin başına grematik olarak « فلا يمسه » şeklinde (fe) harfi gelmesi daha uygundur.

Diğer görüşe göre ise ayette geçen Kur'ân kelimesi Levh-i Mahfuz'da bulunan okunmuş vahiy Kur'ân'dır. Bu yorum

müşriklerin Kur'ân'ın menşei hakkında onu ilahi bir vahiy değil de cin ve şeytanların ilka ettiği düşünceler şeklinde ortaya attıkları şüphelere reddiye mahiyetindedir. Oysa ayet bu zu'ma cevap mahiyetinde Kur'ân'ın, Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e nazil olmadan önce de Cenâb-ı Hak'ın indinde korunmakta olduğunu ve hiç kimsenin onu değiştiremeyeceği, değiştirmenin ötesinde ona meleklerin dahi yaklaşamayacağını ifade etmektedir ki bu görüş ayetin siyak ve sibak ilişkisi içinde daha muvafık düşmektedir. Zira ayet iman ve itikadla ilgili olan Mekkî ayet olup kafirlere seslenmektedir. Bu görüşe göre ayet haber cümlesi olup ayette geçen (La) harfi nefy La'sı olarak *'temiz olanlardan başkası Ona dokunamaz'* anlamında kullanılmıştır.

Ayetin hicretten önce Mekke'de inmiş olması ayette geçen Kur'ân kelimesinden maksadın doğrudan Levh-i mahfuzdaki Kitap olduğunu ispat etmektedir. Zira bu ayet nazil olduğunda henüz Kur'ân mushaf halini almış değildi.

Bu yorumu sahabe-i kiram'dan, Enes bin Malik, İbn Abbas, Said bin Cübeyr, İkrime; tabiînden de Mücahid, Katade, Ebu'l-Aliye, Süddî, Dahhak ve İbn Zeyd desteklemektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da şu olsa gerektir; Kur'ân-ı Kerîm, her bir ayetinde, Kur'ân'da her bir mana için bu manayı tam ve kusursuz ifade edecek kelime kullanmıştır olup, her bir kelimenin hatta kelimedeki her bir harfin, o kelimeye ve Kur'ân'a kattığı kendine has manaları vardır.

Dilde önemli olan mana olduğu gibi Kur'ân'da da asıl olan manadır. Ancak mananın anlaşılabilmesi için de lafız ve gramer gibi Kur'ân'ın zâhirî yönünü oluşturan unsurlar da göz önünde bulundurulmak zorundadır. Zira Kur'ân'ın kabı, elbisesi veya cildi diyebileceğimiz zâhirî yönünü oluşturan kelime ve cümleler bilinmeden Kur'ân'ın manasına vâkıf olmak imkânsızdır.

Yukarıda naklini yaptığımız ilk görüş Kur'ân ve mushaf

kelimelerinin aynı anlamda değerlendirilmiş olması esasına dayanır ki bu yaklaşım Kur'ân'ın kelime seçimindeki hasssiyeti ile muvafık düşmemektedir. Ayet, konteksin de desteklediği üzere Kur'ân vahyine şeytan müdahalesi şöyle dursun, ona tertemiz olan melaikeden başkası yanaşamaz demektedir.

Ayrıca ayette geçen «الْمُطَهَّرُونَ» kelimesi (temiz yaratılanlar) anlamına gelir. Abdest alanlar kasdedilmiş olsaydı « الْمُتطَهَّرُونَ » kelimesi kullanılması gerekirdi. Zira Cenâb-ı Hak bu kelimeyi «إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ » «*...Allah hem çok tövbe edenleri sever, hem çok temizlenenleri sever.*» (Bakara, 2/222) âyetinde bu anlamda kullanmıştır.

Ayetteki tercihin dışında mushafa abdestsiz dokunmanın caiz olup olmadığı görüşü ayrı bir durum olup özetle dört mezhep tarafından tercih edilen fıkhî yaklaşım caiz olmadığı yönündedir. Ancak bu tercihin esas delili yukarıdaki ayet olmayıp başta Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sünneti olmak üzere sahabe-i kirâm ve selefi salihin uygulamalarıdır. Nitekim Selman el-Farisî, Sa'd bin Ebi Vakkas ve İbn Ömer (radıyallahu anhum)'dan "Abdestsiz Kur'ân okumanın bir sakıncası olmadığı ancak dokunmanın caiz olmayacağı yönünde' rivayetler nakledilmiştir.

Ve yine Hasan Basri, İbrahîm Nehaî, Ata, Tavus, Şa'bî ve Kasım b. Muhammed "abdestsiz Kur'ân'a dokunmanın sadece mekruh olabileceğini' söylerler.

İmam Râzi de konuyla ilgili olarak: 'Görünen o ki, Şafiî, (radıyallahu anh) ilgili hükmü, ayetin sarîh manasından değil sünnetten almıştır. Çünkü Hz. Peygamber, Amr İbn Hazma, 'Kur'ân'a, temiz olmayanlar dokunamaz...' diye yazmış (yazdırtmış)tır, der.

KIRKBİRİNCİ AYET

﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ﴾

Ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran felaha erer.' (Şems, 91/9)

Tesbih, Tahmid, Tekbir

Âyet-i kerime açık bir ifadeyle 'nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran felaha erer' demekte. Bir başka ayette de Yusuf (aleyhisselâm)'ın diliyle: وَمَا أُبَرِّىءُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلاَّ مَا رَحِمَ رَبِّيَ *-Doğrusu, ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü Rabbimin merhamet edip korudukları hariç, nefis daima fenalığı ister, kötülüğe sevkeder.* (Yusuf, 12/52) buyurarak aynı nefsin aslında her daim kötülüğü emretmekte olduğunu da vurgulamakta, maddî ve manevî kirlerden arındırmanın hiç te o kadar kolay olmayacağına işaret eder.

Bir başka ayette de: فَلاَ تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى - *'Öyleyse kendinizi temize çıkarmayın, övünüp durmayın. Çünkü kimin daha takvalı olduğunu O pek iyi bilmektedir.'* (Necm, 32)

buyurmaktadır. Yani bir çeşit uyarı mahiyetinde kendisine yerinde kullanılması şartıyla tevdi edilmiş nefsinin hakkını vermesi talep edilmektedir.

Evet insan cibilli olarak kendini sever. Hem öyle sever ki, ima bile de olsa kendine hiç bir hata, bir kusur kondurmaz. Önce kendi cinsi içinde en faziletlisi kendisini görür. 'Daima iyiliği kendinden bilip fahr ve ucbe girer.' Sonra yaratılmışlık noktasında diğer varlıklardan hiçbir farkı olmamasına rağmen zannınca mahlukat içinde de en hayırlısı yine kendisidir. Bu anlayış dil ile ifade etmese de aslında insanın bir çeşit kendine uluhiyet ittihaz etmesi anlamına gelmektedir.

Evet insan sahip olduğu zengin donanımı ile ebedi saadet yurduna namzet olarak yaratılmış bir varlık. Kendisinden talep edilen de sadece bu donanımını kendisine gösterilen talimatlar çerçevesinde yerinde kullanması. İşte yukarıdaki ayette beyan edldiği üzere Cenab-ı Hak: قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا -*'nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran felaha erer'* demekte. Yani kendisine verilmiş olan donanımının gerçek sahibini Allah bilip vehmî kemalini kemalsizlikte, kudretini aczde, gınasını da fakrda bilmesi gerekmektedir. Onun içindir ki beş vakit namazların ardından Efendimiz'in tavsiye buyurduğu ve hayatı boyunca bizzat kendisinin de tatbik ettiği sünneti olan tesbihatda yer alan ifadeler de bu hakikatı vurgulamaktadır. 'Subhanallah' diyerek kemalatı gerçek sahibine tevdi etme, kendi nefsini değil asıl O (celle celâluh)'nu her türlü eksiklik ve noksanlıktan tenzih etme; 'Elhamdülillah' diyerek tahmidin asıl sahibinin kendisi değil de sadece O (celle celâluh) olduğunu vurgulama; 'Allahu ekber' diyerek de bu zihni temrini tekbirle taçlandırarak O (celle celâluh)'nun büyüklüğü karşısında kendi hakaret, küçüklük, acziyet ve fakriyeti ile iki büklüm el pençe divan vaziyette boyun bükmüş vaziyette kulluğunu hatırlayarak gerçek azamet ve kibriyayı gerçek sahibine verme.

KIRKİKİNCİ AYET

﴿ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً. إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً ﴾

"Demek ki güçlükle beraber kolaylık vardır. Evet, güçlükle beraber kolaylık vardır!" *(İnşirah, 5-6)*

Rahmet-i İlahi

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Arapça'da isimlerin başına gelen "اَلْ" *-harf-i tarif* o ismi belirli hale getirir. Yukarıdaki âyetlere dikkat edilecek olursa, her iki âyette de الْعُسْرِ *-zorluk*, kelimesi belirli gelmiş, يُسْر *-kolaylık* kelimesi ise her iki âyette de nekire olarak gelmiştir.

Bu belirlilik, âyetin içerdiği anlama farklı bir misyon yüklemektedir. İlk âyette belirli olarak gelen الْعُسْرِ *–zorluk*, ikinci âyette de yine aynen marife *-belirli* olarak tekrarlanmıştır. Buradan, her iki âyette de aynı zorluktan bahsedildiği ve neticesinde, her güçlüğün karşısında iki ayrı kolaylık olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır.

KIRKÜÇÜNCÜ AYET

﴿ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ . وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴾

"O halde bir işi bitirince, hemen başka işe giriş, onunla uğraş. Hep Rabbine yönel, O'na yaklaş!" (İnşirah, 94/7-8)

Boşluk Doldurma

Müslüman her ameli kendisine bahşedilen 24 saatlik günlük zaman dilimini fırsat kollama düşünce, istek ve azmiyle en mükemmel bir şekilde ifa etmeye çalışmalıdır. Müslüman günlük yaşantısı içinde Allah (celle celâluh) ile irtibatını koparmamak için her vesileyi değerlendirmeye çalışmalıdır. Diğer bir tabirle zamana hâkim olabilmenin imkânları araştırılmalı, bizlere bahşedilen bu fırsatın zerresi dahi heder edilmemeli ve onu, en iyi şekilde değerlendirme yoluna gidilmelidir. Zira her vaktin kendi sunduğu özel ikram, ziyafet, mükâfatı ve beraberinde her vaktin talep ettiği ayrı sorumluluk olmalı. Evet, zaman; kul olmamız gereği elimizde bir fırsat kampanası. Bu anlayışın felsefi karşılığını 'ibnu'z-zaman' kavramı ile özetleyebiliriz. Yani süratle akıp geçmekte olan zamanın hakkını verebilmek. Bunu yaparken de kendisine en doğru rehber Kâinatın Efendisi (sallallahu aleyhi ve

sellem)'in günlük yaşamı ile alakalı sünnetleri olmalıdır. O (sallallahu aleyhi ve sellem)'nun yemesi, içmesi, oturması, kalkması, konuşması hatta uyuması bile sünnet vechi ve niyeti ile taklid edilirse adet halinden ibadete çevrileceği şüphesizdir.

Cenâb-ı Hak İnşirah Sûresi 7. ayette Efendimize ve onun şahsiyetinde bütün Müslümanlara hitaben: فَإِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْ - *O halde bir işi bitirince, hemen başka işe giriş, onunla uğraş*, buyurmaktadır. Burada 'bitirilen işin' tercih edilen yoruma göre Efendimizin tebliğ ve hakka hizmet vazifesi olduğu, İbn Kesîr'in tercih ettiği diğer yoruma göre ise dünya işleri ve meşgaleleri olduğu söylenmiştir. Netice olarak bu vazifeden feragat ettikten sonra kendisinden ibadete kalkması, dua dua O (celle celâluh)'na yönelmesi talep edilmektedir.

KIRKDÖRDÜNCÜ AYET

﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ...اقْرَأْ وَرَبُّكَ الأَكْرَمُ ﴾

'Yaratan Rabbinin adıyla oku... Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir.' *(Alak, 96/1-5)*

Rabb'in Adı ile Okumak

Burada üzerinde durmak istediğimiz husus, yaratan Allah'ın adı ile okumakla ifadesini bulan; 'Yaratan Rabbinin adıyla oku.' ve 'Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir.' ayetleridir.

Kur'ân ayetlerinden ilk inenler 'Alak Sûresinin bu ilk ayetleridir: اقْرَأْ *–Ikra'-* okumak manâsına gelen *'Ka-Ra-E'* fiil kökünden, harfleri ve kelimeleri birbirine ekleyerek okumaktan oku demektir. Cenâb-ı Hak, aslen ümmi olan peygamberinden ayetleri okumasını istemektedir. Yâni harfleri ve kelimeleri birbirine ekleyerek okumasını. Bu nasıl mümkün olabilirdi? Bu demektir ki; ayette Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den ve onun şahsiyetinde bütün insanlıktan okunması istenen salt ayetler olmayıp, indirilen bu ayetler vasıtasıyla hakikatı okumak, onu yakalamak istenmektedir.

Kur'ân'ın öncelikle üzerinde durduğu husus, tevhid, nübüvvet, ve cismâni haşir olarak özetleyebileceğimiz temel öğretilerini kendine has bir metotla genellikle âfâki ve enfüsî delillerle ortaya koymaya çalışması, bu şekilde nazarları insanı çepeçevre saran bu delillere bakmaya ve onların ardında gizlenmiş olan gerçek müsebbibe yani Allah'a tevcih ettirmesidir. Kur'ân-ı Kerîm ekser ayetleri ile muhatabı olduğu insanın bakışlarını içinde yaşamış olduğu kainatın yaratıcısını tanıma, O'nu idrak etme adına iki önemli yöne sevk etmektedir. Bunlara; insanın kendi iç dünyası, taşımış olduğu beden ve onun esrarı ile alakalı olan enfüsî deliller ve insanı çepeçevre kuşatmış olan dışa dönük âfâkî deliller adı verilir. Daha açık bir ifadeyle enfüsî delillerin serdedilmesindeki hikmet, insanın içinde gizli olan esrarı tanıması ve hârikulâde bir sanat eseri olduğunu idrak etmesi neticesinde bu sanat eserinin bir yaratıcısının lüzumuna akıl yoluyla idrakı ve iknası, âfâkî delillerin serdedilmesindeki hikmet ise yaşamış olduğu kainatı ve hadiselerin verasındaki Allah'ın kudretini görerek, kendisini çepeçevre saran kainatın aynen kendi vücudu gibi bir yaratık olduğu ve Allah'ın emriyle hareket ettiğini idrak ve iz'ânıdır. İşte bu ayetlere muhatap olan insan; yeryüzünde zuhurata tabi mantığı ile değil çevresinde olup bitenleri araştıran, onlardan ders ve ibret alarak varlığının hakkını veren insandır. *Mesela; bir insan ağaçların yapraklarına bakar, onlardaki canlılığı, insana anlatmak istediği mânâyı özümsemeye çalışır, onların ifraz ettikleri karbondioksite bakar, gece-gündüz değişimlerine dikkat eder, bitkilerle insanlar arasındaki uyuma göz gezdirir, ihtimal hesaplarını nazara alarak bu hadiselerin rastlantı olabilme durumlarını araştırır, sonra güneşten gelen değişik dalga boyundaki ışınların ağaçlar üzerindeki tesirlerini inceler, o ışınların meyvelerin meydana gelmesindeki katkısını ele alır... İşte insan bu ve buna benzer incelemeler sonucu almış olduğu özlerle marifet peteğini örmeye çalışır.* Bir yönüyle bu hikmet içerisinde insan-

kainat ilişkisi okunur. Neticede insanın kendi nefsini bilmesi ve kainatı tanıması doğal olarak insanı bu iki unsurun yaratıcısına taşıyacaktır. İşte bu iki delilin içerisinde enfûsî deliller önem bakımından ilk sırada yer alıp her yönüyle idrak edilmedikçe âfâkî delilleri görebilme ve esrarına vâkıf olabilme mümkün değildir.

Kainat kitabına müteemmil nazarla bakan oradaki nizamı görecek, oradan Allah'a ulaşacaktır.

Dikkat çeken bir diğer husus da; *–oku!-* emrinin iki defa *-rabb-*'le mukaren gelmesidir. Bu, okuma ve neticesinde öğrenmenin Rubûbiyetle alâkasına işaret etmektedir. Yâni, asıl okumak ve neticesinde öğrenmek ancak Allah'ın terbiyesi müraât edilerek olması gerektiği, ve O'nun gözetiminde olursa mümkün olacağına işaret edilmektedir.

Ayet-i Kerîme'den süzülen manaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Tek yaratıcı Allah'tır. İnsanı yaratan da O'dur.

Ayette okunması istenen salt ayetler olmayıp, indirilen bu ayetler vasıtasıyla hakikatı okumak, onu yakalamaktır. Buradan, insanın çevresine devamlı müteemmil nazarla bakması, ondan ibret alması gerektiği anlaşılmaktadır.

Asıl okumak ve neticesinde öğrenmek ancak Allah'ın terbiyesi müraât edilerek olması gerektiği, ve O'nun gözetiminde olursa mümkün olacağına işaret edilmektedir.

Oku emri, Kur'ân'ın eğitime, öğrenmeye ve bilime verdiği öneme delil teşkil eder.

İnsan kâinatla bir ilişki içerisindedir. Kendisinden istenen de, kâinatta var olan hassas nizamı idrak edip, oradan Allah'a ulaşmasıdır.

KIRKBEŞİNCİ AYET

﴿ وَلا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴾

"Muhtacın yemeğini (verme)yi hiç teşvik etmez." *(Mâûn, 3)*

Muhtacın Yemeği

Dikkat edilecek olursa ayet إِطَعَامِ الْمِسْكِينِ yani 'muhtacın doyurulması' değil طَعَامِ الْمِسْكِينِ 'muhtacın kendi yemeği' anlamındadır. Zira muhtaç olanların yemekleri imtihan gereği zenginlerin uhdesindedir. İşte Kur'ân'ın yermiş olduğu o kimseler muhtaç olanların kendi yemeklerini vermezler, kendilerine ait olanı kendisine vermeye teşvik etmezler demektedir. Zira Cenâb-ı Hak Meâric 25'te

وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُوم *Onlar o kimselerdir ki mallarında isteyen ve yoksun olanların hakları bulunmaktadır*, buyurarak muhtaç olanların haklarının zenginlerin mallarında bulunduğunu takrir etmektedir.

Ayette dikkat çekici bir diğer husus da fakirlerin kendi mallarını vermemenin ötesinde ayrıca başkalarının da bu iyiliği yapmalarını istemediklerine işaret etmektedir. Yani cimriliğin ötesinde şuh hali. Buna bir çeşit günaha ortak arama hali de denebilir.

KIRKALTINCI AYET

﴿ وَلا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴾

'Siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz." (Kâfirûn, 109/3)

İstikbalden Haber

Tekrar olduğu iddia edilen âyetlerden biri Kâfirûn Sûresinde geçen 3. ve 5. âyetlerdir. İlk bakışta lafızlarda benzerlik görünen 3. ve 5. âyetler arasında aslında mana yönüyle büyük farklılık bulunmaktadır. 3. âyet çoğu müfessire göre hali anlatmaktadır. Yani Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) müşriklerin vahyin indiği andaki hallerini tasvir adına وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ '*Sizler benim ibadet ettiğime tapmıyorsunuz*' demektedir. Lafzen aynı görünen 5. âyette ise durum farklıdır; burada Allah Teâlâ`nın Rasulüne gaybden haber vermesi ile gerçekleşen وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُد '*Sizler benim ibadet ettiğime (istikbalde de) tapacak değilsiniz*" mucizevi ihbarı vardır. Hamdi Yazır bu konuda şöyle der: '.... Bu iki âyet ilk bakışta evvelkilerin 'tekrar'ı gibi görünür. Bu bir atıftır, atıf ise az çok başkalık ifade eder,

onun için cumhur bu âyetlerde manen 'tekrar' olmadığını ve binaenaleyh sade tekid değil, her birinin bir te'sis, yani yeni bir hüküm olduğunu beyan etmişlerdir'[61].

---

[61] Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur`ân Dili*, IX/6224 vd.

KIRKYEDİNCİ AYET

﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ إِلَهِ النَّاسِ مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ
الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ ﴾

'De ki: İnsanların Rabbine, İnsanların yegâne Hükümdarına, İnsanların İlahına sığınırım. O sinsi şeytanın şerrinden, O ki insanların kalplerine vesvese verir, O şeytan, cinlerden de olur, insanlardan da" (Nâsâ, 4/1-6)

Mûsıki Şöleni

Dikkat edilecek olursa bu âyetlerde fasılalar vezinde birbirleriyle takriben eşit vaziyettedir. Uyak harfi aynıdır. Fasıla harfleri sözün atmosferine uygun vaziyettedir. Her fasılanın kendine ait mûsikisi vardır. Bu mûsiki, lafızlardaki harflerin birbirleriyle uyumu ve cümlelerdeki sözcüklerin birbirleriyle ahenginden meydana gelmektedir. Âyetlerin içinde yer alan sözcüklerin dizimi mûsiki üslûbu ile tam bir birlik içindedir.

Doğrudan kulağa hitap eden aliterasyon sanatının vurgulanması açısından, âyeti Latin karakteri ile verelim:

(Kul eûzu birabbi'n-nâs, Meliki'n-nâs, İlâhi'n-nâs, Min şerri'l-Vesvâsi'l-Hannâs, Ellezî yüvesvisu fî sudûri'n-nâs, Mine'l-cinneti ve'n-nâs)

Dikkat edilecek olursa âyette yer alan -s sessizinin bir ahenk içerisinde tekrarı tam bir aliterasyon olup, lafızların taşıdığı anlamla uyum içerisinde kulağa adeta fısıltı halinde mûsiki şöleni sunmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abbas, Fadıl Hasan, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Amman 1991.

Ahmed, Emin, *Duha'l-İslâm*, Mısır 1938.

Akdemir Salih, '*İlmî Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve On-dokuz Rakamı Üzerine*' adlı giriş, Draz Abdullah, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru*, İstanbul 1983.

Albayrak, Hâlis, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul 1992.

el-Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, Bulak, 1301.

Âsî, MıchYa'kub Ramîl Bedî, *Mu'cemu'l-Mufassal fi'l-Lügati ve'l-Âdâb*, Beyrut ts.

el-Askalânî, İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Mısır 1939.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* I-XII, İstanbul 1988.

el-Askalâni, İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Mısır 1939.

Başar Alâaddin, *Nur'dan Kelimeler*, İstanbul 2001.

Berki Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle-i Ahkamı Adliye*, İstanbul 1982.

Behiy, Muhammed, *Nahve'l-Kur'ân*, Kahire 1986.

Bilmen, Ömer Nasuhî, *Büyük Tefsir Tarihi I-II*, İstanbul 1974.

el-Buhârî, Ebû Abdillah, *el-Câmiu's-Sahih*, Mısır 1345.

el-Cârim, Ali Emîn, *el-Belâgatu'l-Vâdıha*, Lübnan ts.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1979.

el-Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Mısır 1938.

Çakan İsmail Lütfi, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul 1982.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İstanbul 2001.

Dıraz, Muhammed Abdullah, *en-Nebeu'l-Azîm*, Beyrut 1970.

Dumlu, Ömer, *Kur'ân Tefsirinde Yöntem*, İzmir 1998.

Erdoğan Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1990.

Eren, Cüneyt, *Kur'ân'ın Nâsih ve Mensûhu İbnu'l-Bârizi (Kur'ân-ı Kerîm'de Nesh Kavramı Hakkında Bir Değerlendirme)* İlave, Analiz ve Dipnotlarla Tercüme, Erzurum 2000.

——, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul 2000.

——, *Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamaya Yönelik Metotlar*, Erzurum, 2003.

Eren Şâdi, *Kur'ân'ı Anlamada Farklı Yaklaşımlar*, İstanbul 1988.

——, *Mesnev-i Nuriye Üzerine Notlar*, İstanbul 2006.

Fîrûzâbâdî, Mecduddîn, *Kâmusu'l-Muhît*, Beyrut ts.

Gezgin, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metod*, İstanbul 2002.

Güngör, Mevlüt, *Kur'ân Tefsirinde Fıkhî Tefsir Hareketi ve İlk Fıkhî Tefsir*, İstanbul 1996.

Hâlidi, Salah Abdulfettah, *et-Tefsîru'l- Mevdûî Beyne'n-nazariyyeti ve't-Tatbik*, Ürdün 1998.

Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Çev: Salih Tuğ, İstanbul 1993.

el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga*, İstanbul 1984.

Heyet, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, İstanbul 1985.

İbn Atiyye AbdurRahmân b. Temâm, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, Dârubn-ü Hazm, Beyrut, 2002, s. 990.

İbnü'l-Bârizî, *Nâsihu'l-Kur'âni'l-Azîz ve Mensûhu* nşr: Hatim Salih ed-Dâmın, Beyrut 1983.

İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut, 1988.

İbn-i Fâris, Ebû'l Hasen Ahmed, *Mu'cemu Mekayisi'l-Lüga*, Mısır 1972.

İbn Manzûr, Ebû'l Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ts.

el-Isfahânî, Râgıb Huseyn, *el-Müfredât fî Garîbi'l- Kur'ân*, Beyrut, ts

Kâtib, Çelebî Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-zunûn an Âsâmi'l-Kutubi ve'l-Fünûn*, İstanbul 1972.

el-Kazvînî, Muhammed b. AbdurRahmân, *Telhîsu'l-Miftah*, Mısır 1949.

el-Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed Ensârî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut ts.

el-Meydânî, AbdurRahmân Hasan Habenneke, *el-Belâgatu'l-Arabiyye*, Beyrut, 1996.

en-Nesefî Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Tefsîru'n-Nesefî*, Beyrut, ts.

el-Pâluvî Hâmid b. Abdulfettah, *Zubdetu'l İrfân*, İstanbul ts.

er-Râzi Fahruddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, I/149, Beyrut, 1998.

es-Sâbûnî Muhammed Ali , *Saffetü't-Tefâsîr*, Dâru's-Sâbûnî, Kahire, 1997.

es-Sadr, Muhammed Bakır, *Medresetü'l-Kur'âniyye*, Lübnan 1981.

es-Sagîr, Muhammed Huseyn Ali, *Mebâdii'l- Âmme li Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm*.

Sâlih, Subhi, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988.

es-Semerkandî Muhammed b. Ahmed b. İbrahîm, Bahru'l-'Ulûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

es-Suyûtî, Celâluddîn, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire 1995.

—–, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, Matbaatü'l-İstikâme, Kahire, ts.

Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994.

Şimşek, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, İstanbul 1991.

Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul 1973.

Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, İzmir 1999.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur`ân Dili*, İstanbul 1936.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul 1985.

ez-Zebîdî, Muhammed b. Murteda, *Tâcu'l Arûs*, Mısır 1306.

ez-Zehebî, Muhammed Huseyn, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, Beyrut ts.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire ts.

ez-Zerkeşî, Bedruddîn, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır 1957.

KARMAŞIK İNDEKS

A

B

C/Ç

D

E

F

H

I/İ

K